

EĞİN KASABASI'NIN TARİHSEL GELİŞİMİ

Zeki ARIKAN

*Eğinin etrafı dağdır, meşedir,
İçinde otura beydir, paşadır
EğİN Türküsü*

*EğİN viran olmuş bülbül ötmüyor
Viran bahçelerde güller bitmiyor
Ağam bu ayrılık senden gitmiyor
EğİN Türküsü*

GİRİŞ

Son yıllarda ülkemizde küçük ölçekli kasabaların ve hattâ köylerin tarihlerinin, ekonomik ve kültürel gelişmelerinin araştırılması giderek önem kazanmaktadır. Bu tür araştırmaların, Halkevlerinin çalışmaları içinde önemli bir yer tuttuğunu biliyoruz. Halkevleri, bir yandan Cumhuriyetin getirdiği değerleri halka götürmeye çalışırken öte yandan da kuruldukları yörenin tarihsel, kültürel zenginliğini ortaya çıkararak insanımızda tarih bilincinin oluşmasına önemli bir katkıda bulundular. Halkevlerinin çıkardığı dergiler, bu bilinci canlı tutan en önemli belgeler olarak günümüze ulaşmış bulunmaktadır. Manisa'nın *Gediz*, Bursa'nın *Uludağ*, Isparta'nın *Ün* vb. dergileri¹ yerel tarih araştırmalarının en dikkate değer örneklerini vermişlerdir. Günümüzde bu alandaki çalışmaların, etkinliklerin devam ettiğini, üniversitelerin, yerel yönetimlerin düzenledikleri kongre, seminer ve sempozyumlarla zengin bir içerik kazandığını

1. Mahmut H. Şakiroğlu, "Memleketimizde Toplu Tarih Çalışmaları II", **Tarih ve Toplum**, 38 (1987), 9-13, Karş. Aynı yazar, "Cumhuriyet Tarihimizde Süreli Yayınlara Kısa Bir Bakış I, Halkevleri Dergileri", **Türk Kültürü**, 156 (1976), 59-384. Erzincan'da yıllarca **Yeşil EğİN** başlığı altında çıkan haftalık gazete de yörenin sosyal ve kültürel tarihi açısından önemli malzemeyi içermektedir.

görüyoruz. Şer'îye sicillerinin, arşiv belgelerinin daha kolay kullanılabilir bir konuma gelmeleri bu alandaki araştırmalara yeni boyutlar kazandırmıştır. Bütün bu yerel tarih araştırmaları, ülkemizin tarihinin bir bütün olarak anlaşılması, kavranılması yolunda düşenecek taşları oluşturacaktır.

Ulaşılması güç yalçın kayalar arasında sıkışıp kalmış olan Eğin [Kemaliye] Kasabası, tarihinin belirli bir döneminde parlak bir ekonomik gelişmeye sahne olmuştur. Burası zengin bir kültürel gelişmenin de merkezi ödevini görmüştür. Bunun izlerini bugünkü kasabada görmek olanağı bulunmaktadır. Kasabadan dışa dönük göçlerin yeniden içeriye dönük bir hal alması, buranın kültürüne oldukça zengin öğeler katmaktan geri kalmamıştır. Eğin'in en uzak çevre köylerle kurduğu ekonomik ve ticari bağlar, kasabanın bu bölgede oynadığı rolü ortaya koymaktadır. İşte biz bu çalışmamızda Eğin Kasabası'nın tarihsel gelişimi ele alacak ve onun yörede oynamış olduğu ekonomik ve ticari etkinliği incelemeye çalışacağız².

Eğin, doğuda Munzur, batıda Sarıçiçek dağlarının uzantıları arasında, Yukarı Fırat vadisinin batı kıyısına sıkışmış bir kasabadır. Vadi tabanı burada deniz seviyesine göre 813 metredir. Bu vadinin doğu yamacı dik bir duvar halinde yükselirken, batı yamacı, yukarılardan inen küçük bir dere boyunca ve bir amfiteatr biçiminde, daha hafif bir eğimle gerileyerek kasabanın kurulmasına uygun bir zemin oluşturmaktadır³. Fırat nehrinden itibaren yükselen üç ana sekiden birincisinde kasabanın bağ ve bahçeleri, ikincisinde ise yapılanma alanları yer almaktadır. Yerleşim alanını çevreleyen üçüncü sekiden sonra Hotar dağı, bir kale duvarı gibi yükselir. Dağlık arazi kalker, konglomera, granit, kil, bazalt gibi verimsiz çıplak alanlardan oluşmaktadır. Ancak küçük alanlarda verimli sayılabilecek toprak mevcuttur⁴.

2. Aslında bu araştırma, Fırat Üniversitesi Ortadoğu Araştırmaları Merkezi Birinci Milletlerarası Ortadoğu Sempozyumu'na sunulmak üzere hazırlanmıştı. Ancak 12-15 Mayıs (1999) tarihlerinde Elazığ'da yapılması tasarlanan bu sempozyum ileri bir tarihe alınmış fakat bildiğim kadarıyla bugüne kadar da gerçekleşmemiştir.

3. Besim Darkot, "Eğin", *İslam Ansiklopedisi (İA)*, IV, 194-196.

4. Berrin Alper, *Kemaliye (Eğin) Yerleşme Dokesu ve Evleri Üzerine Bir Araştırma*, İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Doktoru Tezi, (Basılmamış, 1990), bundan böyle Alper, *Kemaliye*, 9.

Hotar dağının dik yamacından (Gaban) doğan Kadıgözü, öteden beri Eğin'e hayat vermiştir. Kadıgözü ilçenin çeşmelerini besler, bahçelerini sular, değirmenlerini işletir ve Kadıgözü deresiyle Fırat'a akar. Bu suyun kasabanın mahallelerinin gereksinimini karşılaması, bağ ve bahçelerini sulaması için zaman zaman bir takım önlemlerin alındığını ve çalışmaların yapıldığını belirtmek gerekir⁵.

Eğin'in ne zaman ve kimler tarafından kurulduğu sorusunun yanıtı pek açık değildir. Kasabanın adının Ermenicede kaynak anlamına gelen Akn/agn'dan geldiği ve kentin XI. yüzyılda Vaspuragan'dan gelen bir Ermeni topluluğu tarafından kurulduğu rivayet edilmektedir⁶. Ancak Evliya Çelebi'nin, "*Eğin denmesine sebep bu şehri kayasıradan Oyhik (?) kızı Eğin nam duhter-i paki-*

5. 1847 (1263) yılında Harput Valisi'nin yaptığı başvurudan anlaşıldığına göre, Eğin Kasabası'ndaki Bahçe, Ortatepe, Koçan ve Ariki mahalleleri ahali suları kesilmiş bulunduğu için perişan olmuşlardır. Bunun üzerine söz konusu mahallelerin daha önce su gereksiniminin hangi yolla karşılandığı, bununla ilgili herhangi bir vakıf olup olmadığı araştırılmıştır: "*Keyfiyet ahali-i mahalattan badelistizan cevaplarında bundan otuz kırk sene mukaddem ashab-ı hayrattan Hacı Ömer Ağa nam kimesne zikr olunan suyu Bahçe Mahallesi camii şerifinin pişgâhına icra ettirmiş ise de tamir ve termimne bir akça vakf etmeyüp... Zamanla mai-i mezkûr münkati*" olmuştur. Durum Meclis-i Vâlâ'da görüşülmüş ve sözkonusu mahallelere birer çeşme yapılması uygun görülmüş, gerekli keşif ve hesaplar yapılmış ve 45.000 kuruşluk bir masraf çıkartılmıştır. Ancak bu masrafın "*ahali tarafından ifa olunmak üzere teşviyesi münasib*" görülmüştür (**Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA)**, İrade, Meclis-i Vâlâ, 2403 ve ekleri). Bu ekler içinde yapımına karar verilen çeşmelerle ilgili bir plan da yer almaktadır. Öte yandan Eğin'de yaşayan Ermeni reayasından bazı kimselerin, kasabanın su sıkıntısını gidermek için vakıf kurduklarını arşiv belgeleri ortaya koymaktadır. Nitekim kasaba içinde akan (?) deresinin suyunu Ferhudâd ve Hasrub. Koltaşoğlu denilen bağ dibinden künkle geçirerek Çiçek Mahallesi'nde ve caddelerde kurup vakfettikleri çeşmelere ulaştırılmasını sağlamışlardır. Bu suyun akışına ve su yollarının onarılmasına müdahale edilmemesi gerektiği halde (*mai-i leziz-i mezkûrunu cereyanına ve iktiza eden tamir ve termimine müdahale icap etmez iken*) Sandıkbağı Mahallesi ahalisinden kimilerin şu ya da bu yolla künkleri kırıklarını, vakfa zarar verdikleri merkeze yapılan şikâyetlerden anlaşılmaktadır. "*Mai-ilezizin kadim vech üzere mecrasına müdahale ve taaddilerin men ve def'i babında*" söz konusu vakfın kurucularının soyundan gelenlerin verdikleri şikâyet dilekçesine düşülen şerhten anlaşıldığına göre 1151 tarihinde Divan-ı Humayundan emir-i âli verildiği anlaşılmaktadır. Yani daha önce de bu gibi şikâyetlerin yapıldığı ve bunun önlenmesi için emir verilmiştir. Bu kayıttan anlaşıldığına göre sözkonusu vakfın kuruluşu oldukça gerileme gitmektedir (**Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA)**, Cevdet (İktisat), 1655).

6. J. Saint Martin, *Mémoire sur l'Arménie*, Paris, 1818, 89; Charles Texier, *Asie Mineure*, Paris, 1862, 590; C.F. Lehman-Haupt, *Armenien Einst und Jetzt*, B. Behr's Verlag, Berlin, 1910, 496. Yer adları konusunda bilimsel olmayan yakıştırmalara ve zor-

zenin bina etmesidir. Hazret-i Ömer evladından Emin Ömer bin Lokman'ın fethidir. Bادهu küffar eline düşmüş ise Harun Reşid asrında Seyyid Cafer Battal Gazi tekrar fethetmiştir..."⁷ anlatımından yola çıkılarak kasabanın 7 ve 9.yüzyıllarda var olduğunun ileri sürülmesi⁸ pek inandırıcı görülmemektedir.

XI. yüzyıl, Türklerin Önasya, Azerbaycan ve Suriye'ye doğru yayılmaya başladıkları dönemdir. Bu yayılma sırasında Vaspuragan (Başburkan) Ermeni Kırallığı sözkonusu yüzyılın başlarında Türklerin saldırılarına uğramış ve 1021'de sonuncu Ermeni prensi Seneherin çareyi ülkesini Bizans'a devretmekte bulmuştu. Seneherin yanında bulunan pek çok Ermeni ile birlikte Sivas'a yerleştirildi. Öte yandan 1045 tarihinde Bizans İmparatoru Konstantin IX. Monomakhos, Ani şehrini ele geçirmiş, buradaki Bagrat egemenliğine son vermişti. Ermeni kralı II.Gagik, Kayseri'ye gönderildi ve burada kendisine toprak verildi⁹. Bizans İmparatoru Romanos Diogenes tarafından Maraş Valiliğine atanan Filaretos, Urfa'yı ele geçirmiş ve Antakya'yı da ele alarak Ermenilerin Küçük Ermenistan (Armenia Minor)¹⁰ denilen alana yayılma ve yerleşmelerine ortam hazırlamış oldu¹¹. İşte bu göç sırasında Vaspuragan'dan gelen Erme-

lamalara karşı olduğumuzu ve hatta kökeni ne olursa olsun, bugün Türkiye'de bulunan köy, mahalle, yaylak-kışlak adlarının değiştirilmesini doğru bulmadığımızı belirtmeliyiz. Bununla birlikte Kemaliye yöresi ağzında eginnik/eğinlik'in sırt, yamaç, arka anlamına geldiğini ve buna bağlı olarak yer adlarının dahi bulunduğunu anımsatmakla yetiniyoruz. Bk. Zeki Ankan, "Uluyamaç (Sergevil) Köyü ve Yeradları", **Beşinci Milletler Arası Türkoloji Kongresi**, III, Türk Tarihi, İstanbul, 1986, 65-86. Ayrıca bk. Louis Robert, "Eskiçağ Anadolu'sunda Yer Adları", (Çev. Rahmi Hüseyin Ünal), **E.Ü. Sosyal Bilimler Fakültesi Dergisi**, I (1980), 1-12.

7. **Evliya Çelebi Seyahatnamesi**, İstanbul, 1314, III, 214-215.

8. Alper, **Kemaliye**, 14.

9. Bu konuda bk. **Urfalı Mateos Vakayinamesi ve Papaz Grigor'un Zeyli (1136-1162)**, (Çev. Hrant D. Andreasyon, Notlar E. Dulaurier-M.H. Yinanç), TTK, Ankara, 2000, 48; Mükrimin Halil Yinanç, **Türkiye Tarihi Selçuklular Devri**, İstanbul, 1994, 36; Claude Cahen, "La première pénétration turque en Asie Mineure", **Byzantion**, XVIII (1948), 5-67; aynı yazar, **Pre-Ottoman Turkey** (trad by J.J. Williams), New-York, 1968, 67-68; İbrahim Kafesoğlu, "Doğu Anadolu'ya Yapılan İlk Selçuklu Akını ve Tarihi Ehemmiyeti", **Fuat Köprülü Armağanı**, İstanbul, 1953, 264-272; Osman Turan, **Selçuklular Zamanında Türkiye**, İstanbul, 1971, 14.

10. M. Streck/M. Halil Yinanç, "Ermeniye", **İA**, IV, 317-326.

11. René Grousset, **L'Empire du Levant, Histoire de la Question d'Orient**, Paris-Payot, 1949, 384-424.

nilerin Eğin kasabasını kurmuş olmaları uzak bir olasılık değildir. Fakat ne var ki Eğin'in bu ve onu izleyen yüzyıllarda stratejik ya da ekonomik ve hatta dinsel bakımdan önemli bir rol oynadığını gösteren hiçbir işaret bulunmamaktadır. Nitekim Ernst Honigmann'ın Bizans'ın Doğu sınırları üzerinde yaptığı kapsamlı araştırmasında ve ona eklediği haritalarında Eğin'in adı dahi geçmemektedir. O dönemde Eğin'in doğusunda Munzur dağında kurulmuş bulunan Vartenik herhalde daha önemli bir merkez olarak görülmektedir¹². Eğin'in bu yörede egemenlik kuran Türk devletlerine bağlandığı fakat uzun süre yerel güç ve sergerdelerin elinde kaldığı genellikle kabul edilmektedir ki bu konuda ayrıntıya girmeyi gerekli görmüyoruz.

Eğin, ulaşım bakımından anayolların bir kavşak noktası değildir. Bu nedenle çevrede yer alan Malatya, Harput, Sivas ve Erzincan'la tali yollarla bir bağlantı kurabiliyordu. Bizans döneminde Malatya'dan kuzeye doğru ilerleyen bir güzergâhın Eğin'den geçerek Zimara üzerinden Kemah'a bağlandığı bilinmektedir¹³. Anadolu Selçuklu Sultanlığı döneminde Eğin'i çevre merkezlere bağlayan yolların varlığı konusunda daha ayrıntılı bilgiye sahibiz. Diyarbakır'dan başlayan bir yol Harput üzerinden ilerleyerek Eğin'den geçiyor ve Sivas'a ulaşıyordu. Osmanlılar döneminde böyle bir güzergâhın varlığı bilinmektedir¹⁴. Arapkir-Eğin arasında bulunan Arnavut Hanı bunu kanıtlamaktadır¹⁵. Yukarı Fırat boyunca ilerlenerek Eğin'e, buradan da, onun kuzeybatısında bulunan Divriği'ye gidiliyordu. Divriği, Zara yoluyla Erzincan-Sivas güzergâhına bağlandığı gibi, kuzeydeki dağları aşarak doğru Sivas'a giden bir yola sahipti¹⁶.

12. Ernst Honigmann, **Bizans Devleti'nin Doğu Sınırı**, Çev. Fikrer Işıltan), İstanbul, 1970, 69-70.

13. Friedrich Hild, **Das Byzantinische Strassensystem in Kappadokien**, Österreichische Akademie Wissenschaften, Wien, 1977, 148, harita 15.

14. Yörenin Osmanlı dönemindeki yol ağı için bk. Franz Taeseher, **Das Anatolische Wegenetz nach Osmanischen Quellen**, Leipzig, 1924, 26.

15. Ümit Serdaroğlu, "Ağın-Kemaliye Yolu Üzerindeki Arnavut Hanı", **Keban Projesi 1969 Çalışmaları**, ODTÜ Keban Projesi Yayınları, Ankara, 1971, 139-149, II, 26.

16. M. Kemal Özergin, **Anadolu Selçuklu Çağında Anadolu Yolları**, İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, basılmamış doktora tezi, 1959, 103.

Öte yandan Osmanlılar döneminde Eğin'den geçen Malatya ve Harput'u Erzincan ve Trabzon'a birleştiren yol önem kazanmıştı¹⁷. Eğin-Erzincan arasında yer alan Hosta Beli Hanı bunu doğrulamaktadır¹⁸. Eğin-Kemah arasında bulunan köylerden birinin Rabat adını taşıması da üzerinde durulması gereken bir konudur. Bu köy, belki Selçuklu döneminde Konya'dan Erzurum'a, oradan da Hoy üzerinden Tebriz'e bağlanan güzergâhın önemli konaklama yerlerinden biriydi. Cumhuriyet döneminde Sivas-Erzincan demiryolunun yapımla Eğin, Bağıştaş istasyonu aracılığıyla ana hatlara bağlanmıştır¹⁹.

Osmanlı Yönetiminin Kurulması

Eğin, Osmanlı yönetimi altında ekonomik ve ticari bir önem kazanmış, aynı zamanda idari bir merkez haline gelmiştir. Bu, Doğu Anadolu'nun Çaldıran seferinden sonra Osmanlı yönetimi altında bir bütün olarak birleştirilmesi, bunun bir sonucu olarak bölgede güvenliğin sağlanmasıyla ilgilidir. Çaldıran'dan sonra Osmanlı yönetimi altına giren yöreler, Diyarbekir eyaleti adı altında örgütlenmiştir ki Yukarı Fırat vadisi de bu yönetim biriminin sınırları içinde bulunuyordu²⁰. Bu beylerbeylik içinde yer alan sancaklarla ilgili kanunnameler²¹ derlenip düzenlenirken reyanın Ektrat zulüm ve baskısından dağıldığı dile getirilmektedir: "*Ve vilayet-i mezburda sa-*

17. 1288 (1871-72) yılında, her hafta işlemek üzere Erzincan ile Eğin arasında bir kol sürücü posta açılmasına karar verildiği zaman bu yolun Trabzon üzerinden Eğin, Kemah, Çemizgezek ve Arapgir'den geçmek üzere Mamuretülaziz'e bağlanacağı belirtilmektedir ki bu da eski güzergâhtan başka bir şey değildi (BOA, İrade (Şuray-ı Devlet), 1183.

18. Alper, **Kemaliye**, 18-19.

19. Eğin'i büyük ekonomik ve ticari merkezlere bağlayan bu yolların dışında onun köylerle ulaşımını sağlayan ara yolların her zaman var olduğunu belirtmek gerekir. Çeşitli resmi ve ekonomik sorunlarını çözmek için çevre köyler halkı dağları, tepeleri aşarak at, katır, eşek sırtında, saatler süren bir yolculuktan sonra Eğin'e varıyorlardı. Bununla ilgili olarak çocukluğumda köyümdeki (Sergevil-Uluyamaç) büyüklerden pek çok şey dinlediğimi bir anı olarak burada belirtmek isterim.

20. Nejat Göyünç, **XVI. Yüzyılda Mardin Sancağı**, İstanbul, 1969, 34; aynı yazar, "Diyarbakir Beylerbeyliği'nin İlk İdari Taksimatı", **Tarih Dergisi**, 23 (1969), 23-24.

21. Ömer Lütfi Barkan, **XV-XVI. Asırlarda Osmanlı İmparatorluğu'nda Zirai Ekonomi'nin Hukuki ve Mali Esasları**, I, Kanunlar, İstanbul, 1943.

bıkda Ekrâd zulmünden nice reaya perakende olub..."²². Yine bu kanunnamelerde eskiden baskıya uğradıkları için köylerini terk eden fakat şimdi geri dönmeye başlayan reaya ile ilgili kayıtlar da dikkati çekmektedir. Nitekim fetihten sonra düzenlenen 924 (1518) tarihini taşıyan Tapu-Tahrir Defteri'ndeki verilerden de anlaşılacağı gibi Yukarı Fırat Vadisi'nde yani Eğin çevresinde bulunan ve bugün bile varlığını sürdüren köylerin nüfusu son derece seyrek ve genellikle 7-8 haneden oluşuyordu²³. Oysa daha sonraki sayımlarda nüfusun dikkate değer bir artış göstermesi²⁴ doğal etmenlerin yanında, perakende olmuş bulunan ahalinin yerlerine dönmeleri de önemli bir rol oynamıştır.

Şimdiki bilgilerimize göre Eğin'le ilgili en eski Osmanlı belgeleri, yukarıda söz ettiğimiz 1518 tarihli Tapu-Tahrir Defteri içinde yer almaktadır. Buradaki verilere bakılırsa Eğin söz konusu tarihte İskender Bey veled-i Yularkastı'nın 300.000 akçalık hasılla tasarruf ettiği Arapkir livasına bağlı bir karye (köy) olarak yazılmış bulun-

22. Barkan, **Kanunlar**, 190.

23. BOA, **Tapu-Tahrir (TT)**, no. 64. Bu defter için bk. Nejat Göyünç, **XVI. Yüzyılda Mardin Sancağı**, İ.Ü. Edebiyat Fak. Yay., İstanbul, 1969, 36. Bu ve Diyarbekir eyaletiyle ilgili XVI.yüzyıla ait diğer defter verilerinin belirli bir alan için bilgisayarla değerlendirilmesi için bk. Nejat Göyünç-Wolf-Dieter Hütteroth, **Land an der Grenze, Osmanische Verwaltung im Heutigen Türkisch-Syrisch-Irakischen Grenzgebiet im 16. Jahrhundert**, Eren, İstanbul, 1997. BOA, **TT**, 64 numaralı defter XVI. yüzyılda Diyarbekir eyaletine bağlı bir çok sancakların nüfus, vergi, sosyal ve ekonomik durumlarının incelenmesine esas olan kaynakların başında gelmektedir. Buna dayanılarak, birçok araştırma yapılmıştır ki bunlardan birkaçını burada belirtmekle yetiniyoruz. Mehmet Ali Ünal, **XVI. Yüzyılda Harput Sancağı (1518-1566)**, TTK, Ankara, 1989; aynı yazar, **XVI. Yüzyılda Çemişgezek Sancağı**, TTK, Ankara, 1999; İsmet Miroğlu, **Kemah Sancağı ve Erzincan Kazası**, TTK, Ankara, 1990; M. Mehdi İlhan, **Amid (Diyarbakır), 1518 Detailed Register, 1518 Tarihli Defter-i Mufassal**, TTK, Ankara, 2000.

24. Şimdiye kadar yapılan araştırmaların sonuçları XVI.yüzyıl boyunca nüfusun sürekli bir artış gösterdiğini ortaya koymaktadır. Bk. Fernand Braudel, **La Méditerranée et le monde méditerranée à l'époque de Philippe II**, Paris, 1966, I, 369; Ömer Lütfi Barkan, "Tarihi Demografi Araştırmaları ve Osmanlı Tarihi", **Türkiyat Mecmuası**, X (1951-1953), 1-26; aynı yazar, "Essai sur les données statistiques des registres de recensement dans l'Empire Ottoman...", **Journal of the Economic and Social History of the Orient (JESHO)**, I/1, (1957), 9-36; M.A. Cook, **Population Pressure in rural Anatolia, 1450-1600**. Bunların ötesinde Anadolu ve Rumeli sancaklarıyla ilgili pek çok çalışma vardır ki bunları belirtmiyoruz.

maktadır²⁵. Bu köyde 199 hane ve 97 mücerred (bekâr) Aramine reayası yazılıdır. Buna karşılık aynı köyde 14 hane ve 10 mücerret de Müslüman reaya kayıtlıdır. Köyün toplam vergi geliri 25.591 akçadır ki bu tutarın diğer çevre köylerin vergi gelirine göre yüksek düzeyde olduğu kabul edilebilir.

1523 tarihinde Eğin'de Ermeni nüfus 92 hane ve 70 mücerret olarak hesaplanmaktadır. Buna karşılık aynı tarihte Müslüman nüfus 108 hane²⁶ ve 7 mücerretten oluşuyordu²⁷. Eğin'in belirtilen tarihte onun hemen yakınında bulunan Venk köyü ile birlikte yazıldığı ve yıllık gelirinin de 22.596 akçayı bulduğu görülmektedir. Prof. Nejat Göyünç'ün yaptığı hesaplara göre iki sayım arasında Ermeni nüfusunda %48.4 oranında bir gerileme söz konusudur. Bu gerileme, Eğin köyündeki Ermenilerin yarıya yakın bölümünün daha büyük merkezlere göç etmiş olmalarıyla açıklanabilir²⁸. Müslüman nüfusun ise iki sayım arasında yani beş yıl gibi kısa bir zaman dilimi içinde %68.5 oranında artmış olması da ayrıca dikkat çekicidir. Bunun doğal bir nüfus artışına bağlı olamayacağı kendiliğinden anlaşılır. Sahir Kozikoğlu, Eğin üzerine yaptığı bir araştırmada bu durumu şöyle değerlendirmektedir:

*"Çaldıran zaferinden sonra Yavuz, Şiiliği Fırat'ın Batısına geçirmemek için sosyal ve kültürel tedbirlere de başvurmuştur. Bu meyanda Kafkasya'dan tehcir ettiği aileleri Eğin'e yerleştirmiş ve bunlara geçimlerini sağlamak için İstanbul'un et kethüdalığını bir fermanla vermiştir. Bu kethüdalığı tahsis eden fermana aynen "Eğin ve ondokuz pare köyüne" tabiri vardır"*²⁹.

25. BOA, TT 64, 676-678; krş. Nejat Göyünç, "Diyarbakir Beylerbeyliği'nin İlk İdari Taksimatı", **Tarih Dergisi**, 23 (1969), 23-34. Ayrıca bk. Peçevi, **Peçevi Tarihi**, İstanbul, 1283, I, 118.

26. Hane, Osmanlı tımar düzeninde temel bir vergi birimi anlamına gelmektedir. Bu deyim, vergi yükümlüsü raiyeti anlattığı gibi kimi zaman bir levi de kapsıyordu. Bk. Nejat Göyünç, "Hane Deyimi Hakkında", **Tarih Dergisi**, 32 (1979), 331-348.

27. BOA, TT 998, 93.

28. Nejat Göyünç, **Osmanlı İdaresinde Ermeniler**, Gültepe yay., İstanbul, 1983, 94.

29. Sahir Kozikoğlu, **Eğin (Tarih, Edebiyat, Folklor, Ekonomi)**, 1968. Yazar bu fermandaki ayrıcalıklara IV. Murat zamanında "odun ve kömür kethüdalığının" da eklendiğini söylüyorsa da bu konuda hiçbir kaynak vermemektedir. Öte yandan Yavuz'un

EğİN'de henüz "mahalle" bölümlenmesinden söz edilmemektedir. Mahalle esasına dayalı bir yerleşim düzenine geçişi daha sonra II. Selim (1566-1574) döneminde düzenlenmiş bir Tapu-Tahrir Defteri'nde görüyoruz. Fakat ne yazık ki bu defterin EğİN'le ilgili sayfaları yanlış ciltlenmiş, sayfalar karışmıştır. Bu defterde EğİN, Arapkir kazasını bağlı bir nahiye olarak görülmekte fakat karye (köy) niteliğini korumaktadır³⁰. Bu sayımda Müslüman nüfusun "cemaat" halinde yazıldığını, Ermenilerin de 9 mahalleye dağıldığı görülmektedir. Yukarıda belirttiğimiz gibi defterin ciltlenmesinden doğan karışıklık yüzünden kimi sayfaların eksik olabileceğini gözönünde bulundurmak gerekir. EğİN'in toplam vergi hasılını göstermesi gereken sayfa da eksiktir³¹. Sonuç olarak bu tarihte EğİN'deki Müslüman nüfus 63 nefer, 27 hane ve 36 mücerret olarak kayıtlıdır. Ermeni cemaatı ise toplam 573 nefer, 416 hane ve 157 mücerretten oluşuyordu. Bu kez köyün Müslüman nüfusunda bir düşüş, Ermeni nüfusunda ise bir artış göze çarpmaktadır. Bu durum, bize EğİN'in Müslüman nüfusuyla Ermeni nüfusu arasında bir dengenin henüz kurulamadığını ortaya koymaktadır.

Bunun hem dışarıya hem de içeriye dönük göç hareketlerinin hâlâ devam ettiğini gösterdiğine şüphe yoktur. Yukarıda da değİndiğimiz gibi Osmanlı Devleti'nin Doğu Anadolu'ya el koymasından kısa bir süre sonra kasabalardaki Ermeni nüfusun büyük bir artış gösterdiği anlaşılmaktadır. Bunun nedenini köylerdeki bir kısım Ermeni halkın ticaret ve sanat imkânları daha bol kasabalara kayması teşkil etse gerektir. Nitekim 1518 ve 1523 sayımlarına bağlı

Çaldıran seferinin günlüğü niteliğinde olan Haydar Çelebi Ruznamesinde (Feridun Bey, *Münşeatu'üs Selatin*, İstanbul, 1275, I) sözü edilen sürgünlerle ilgili herhangi bir kayda rastlayamadık. Yalnız *Derleme Sözlüğü*'nde yörede kullanılan yığınla sözcükle Azerbaycan Türkçesi arasında benzerliğin dikkat çekici olduğunu belirtmekle yetiniyoruz.

30. *Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü arşivi, Kuyudu Kadime, (TKA)*, no. 127, 646-671.

31. Defter-i İcmal-i Liva-yı Arapkir'e göre (TKA, 296, 2b) EğİN karyesinin divani hisseyle birlikte rütumu 45.000 akçayı buluyordu. Bundan anlaşıldığına göre bu çevrede de, Osmanlı tımar sistemi içinde farklı bir yer tutan Malikane- Divani sistemi uygulanıyordu. Bk. Ömer Lütfi Barkan, "Türk-İslam Toprak Hukukunun Osmanlı İmparatorluğu'nda Aldığı Şekiller: Malikane-Divani Sistemi", *Türk Hukuk ve İktisat Tarihi Mecmuası*, II (1939), 119-194; aynı yazar, "Tımar", *İA*, XII/1, 286-333.

olarak yapılan değerlendirmelere göre³² Arapkir, Çermik, Ergani, Harput vb. kasabalardaki Ermeni nüfusunda önemli bir artış göze çarpmaktadır. Artış oranı, sözgelimi Arapkir'de %81.2, Çermik'te %67, Ergani'de %243.6, Harput'ta ise %60.3'tür. Bu, artışın, daha önce de değinildiği gibi, beş yıllık süre içinde normal bir artış olmayacağını ve bu bakımdan bir iç göçün söz konusu olabileceğini göz önünde bulundurmak gerekir.

Öte yandan Eğin'in çevresindeki köylerde de belirttiğimiz tarihlerde Ermeni ve Rum nüfusuna rastlanmaktadır. Fakat üzerinde durulması gereken bir nokta da şudur. XVI. yüzyıl başlarında düzenlenmiş sayım defterlerinde Ermenice adlar taşıyan bir takım köy ve mezralarda Ermeni nüfusu bulunmamaktadır. Bu tür yerleşim yerlerinin erkenden terk edildiği sonucuna varılabilir. Ermeni nüfus yanında, Eğin'in kimi köylerinde Rum nüfusu da bulunuyordu. Ancak bu Rumlar; Konya, Kayseri, Karaman, Göller Yöresi vb. Ortodoks Hıristiyan halkı gibi Rumca bilmez fakat Türkçe konuşurlardı³³. Eğin ve köylerini kapsayan 1016/1607-1608 tarihinde düzenlenmiş bir cizye defteri, Eğin kazasına ve buna bağlı köylerdeki cizye ödemekle yükümlü gayrimüslim nüfusun dağılımı konusunda bir fikir vermektedir³⁴. Buna göre nefis-i Eğin'de 10 mahalleden 230 nefer, 20 köyde 805 nefer olmak üzere 1035 kişi bu vergiyi ödemekle yükümlü idi³⁵. Gayrimüslimlerin en kalabalık oldukları köyler Abcağı (205 nefer), Licik (İliç) (103 nefer), Gamergâb (89 nefer), Pingan (Zimara) (148 nefer)'dir. Diğer köylerdeki nüfusun 8-40 nefer arasında oynadığı anlaşılmaktadır.

Öte yandan Eğin ve çevresindeki köylerde yaşayan Ermenilerle Türkler arasında yaşayış, sosyal ve psikolojik davranışlar, alışkanlıklar arasında önemli bir farkın bulunmadığına da işaret etmek gerekir. Türkçe-Ermenice sözcükler arasında pek çok ödüncülemelerin bulunduğunu görüyoruz. Armıdanlı yazar Hagop Mintzuri'nin öykü

32. Nejat Göyünç, **Osmanlı İdaresinde**, 19.

33. Fikri Yücel, **Arapkir Tarihi**, Arapgir, 1967, 15-16.

34. **BOA**, Makye'den Müdevver 1663, 102-113.

35. Cizye, gayrimüslimlerin doğrudan doğruya devlete ödemek zorunda oldukları baş vergisi, bk. Halil İnalçık, "Djizya, (period Ottoman)", **Encyclopedia of Islam (EI²)**, II, 576-580.

ve anılarında bunlardan yığınla örnek bulunmaktadır³⁶. Aynı zamanda Erzincan yöresi ağızlarından yapılan derlemelerin de bu konuda önemli bir kaynak oluşturduğunu vurgulamak gerekir³⁷. Ödünçlemelerin günlük ekonomik, toplumsal ve kültürel yaşamın her alanını kapsayan genişlikte olduğunu unutmamak gerekir³⁸.

EğİN, Arapgir livasına bağlı olduğuna göre burada öteden beri yürürlükte olan **Kanun-ı Kadim**'de³⁹ yer alan hükümler, EğİN Kasabası ve çevresi için de geçerlidir. Kanunnamede öncelikle reaya ile ilgili hükümler önemli bir yer tutmaktadır. Anlaşıldığına göre, bir çiftlik⁴⁰ yer tasarruf eden raiyyet⁴¹ 24 akça çift resmi ödemek zorunda idi. Burada ayrıca şahnelik⁴² adı altında çeyrek Arapgir müddü⁴³ tahıl alınıyordu. Fakat yine harman mevsiminde reayadan

36. Hogop Mintzuri, **Armudan Fırat'ın Öte Yanı**, Aras, İstanbul, 1996.

37. Mukim Sağır, **Erzincan ve Yöresi Ağızları, İnceleme-Metinler-Sözlük**, TDK, Ankara, 1995. Ayrıca bk. Türk Dil Kurumu, **Türkiye'de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü**, TDK, Ankara, 1963-1982, 12 cilt + ekler.

38. Bu konuda pek çok örnek henüz basılmamış şu araştırmamızda yer almaktadır. "EğİN Ermenilerinin Sosyal, Kültürel ve Ekonomik Durumu", bildiri olarak E.Ü. Edebiyat Fakültesi'nde yapılan **Tarih Boyunca Türk-Ermeni İlişkileri Sempozyumu**'nda sunulmuştur (19 Mart 2001).

39. Barkan, **Kanunlar**, 171-173.

40. Çiftlik, Osmanlı İmparatorluğu'nda bir çift öküzle işlenebilen, yüzölçümü toprağın verimliliğine göre 60-150 dönüm arasında (dönüm: yaklaşık 1000 m²) değişen tarımsal işletme anlamına gelmektedir. Bk. Barkan, "Çiftlik", **İA**, III, 392-397.

41. Raiyyet, tapu bedeli karşılığında tasarruf ettiği çiftlik için ayrıca **çift resmi** adı altında sipahiye bir resim ödüyordu. Bk. Halil İnalçık, "Osmanlılarda Raiyyet Rüsümü", **Bellekten**, 92 (1959), 575-610. Krş. N. Beldiceanu-Petre Ş. Nasturel, "Droits sur la terre de labour dans les Balkans et en Anatolie à l'époque ottomane (XIVe-XVIe siècles)", **Südoest Forschungen**, L (1991), 61-118.

42. Şahne, Moğolca vali, muhassıl, aşar memuru anlamına geldiğine göre (Barkan, **Kanunlar**, 543) şahnelik de bu görevi yerine getirenler için tahsil edilen aynı bir vergi anlamına gelmektedir. Bu vergi ile İmparatorluğun diğer yerlerinde **salariye**, **salırlık** olarak alınan vergi arasında bir bağ kurulabilir (Bk. Lütfi Güçer, **XVI-XVII. Asırlarda Osmanlı İmparatorluğu'nda Hububat Meselesi ve Hububattan Alınan Vergiler**, İstanbul, 1964, 52-56.

43. Müdd, yöreden yöreye değişen bir hacim ölçüsüdür. 1518 tarihinde 8 İstanbul kilesi 100 müdd idi ki bu da 2.052 kilo buğdaya ya da 2.66 litreye eşitti. Harput'ta bir müdd 8 İstanbul kilesi idi (205.25 kg) ağırlığa veya 266.7 litreye denk düşüyordu. Arapgir müdd'ü Harput müdd'ünün yarısına eşitti. Walter Hinz, **Islamische masse und Gewichte umgerechnet ins Metrische System**, Leiden, Brill, 1955, 45-46. Ayrıca bk. Halil İnalçık, "Introduction to Ottoman Metrology", **Turcica**, XV (1983), 311-348.

alınan saman vergisi kaldırılmıştır. Yalnız harman zamanında bir başka vergi daha tahsil ediliyordu ki buna da **desturcek** deniliyordu. Ekonomik durumu iyi olan (a'laca) köylerden iki baş koyun ve daha aşağı düzeyde (aşağarlak) olan yerlerden ise bir koyun alınıyordu. Bağlardan alınan **haraç**, nakit akçaya bağlanmıştı. Bu da beşte bir oranında tahsil ediliyordu.

Adet-i ağnam adı altında toplanan koyun ya da keçi başına alınan resim, her küçükbaş hayvan için bir Osmanlı akçası idi ki bu da İmparatorluğun diğer yerlerinde de aynı idi⁴⁴. Yine hayvan vergisi konusunda Arapgir kanunnamesinde ineklerle ilgili olarak açık bir hükmün yer aldığını görüyoruz. Burada inek (mevaşi) başına üç Osmanlı akçası alınacağı belirtilmekte, ancak kimi köylerden bu verginin alınmadığı üzerinde durulmaktadır. İmparatorluğun diğer yörelerinde de herhalde bu vergi alınıyor, fakat kanunnamelerde açıkça dile getirilmiyordu. Prof. Orhonlu, resm-i ağnam adı altında toplanan verginin inekleri de kapsayabileceği üzerinde durmuştur⁴⁵.

Arapgir Kazası sınırları içinde işleyen değirmenlerden alınan vergilerin aynen alındığı anlaşılmaktadır. Nitekim:

"*Ve resm-i âsiyab yıl tamam yürüyen âsiyabdan on altı Arapgir kilesiyle*⁴⁶ *galle alınur imiş...*" hükmü bunu doğrulamaktadır. Bunun yarısı buğday yarısı arpa olarak ödeniyordu⁴⁷. Balı olan yerlerden petek başına bir Arapgir nügisi⁴⁸ bal alınması da yine kanun gereği idi.

44. Cengiz Orhonlu, **Osmanlı İmparatorluğu'nda Aşiretleri İskân Teşebbüsü (1691-1696)**, İ.Ü. Edebiyat Fakültesi yay., İstanbul, 1963, 22-25.

45. Orhonlu, **Aşiretleri İskân**, 22-25.

46. Kile, hacim ölçüsü. İstanbul kilesi 20 okkaya eşittir, bu da 25.656 kg demektir. Diyarbakir, Arapgir ve Çermik'te İstanbul kilesinin yarısına eşit bir kile kullanılıyordu ki bu da 12.828 kg buğdayın ağırlığına yani 17.635 litreye eşitti (Hinz, **Islamsche Masse**, 41). Konya kilesi, İstanbul kilesinden 6 şinik daha fazla idi ki bu da 32.070 kg demektir. Bk. N. Beldiceanu-1. Bediceanu-Steinherr, **Recherches sur la province de Qaraman**, Leiden, Brill, 1968, 24, 27, 57, 58, 65.

47. Resm-i asiyab, değirmen resmi de Anadolu'dan Balkanlar'a kadar yöreden yöreye değişiyordu. Bu resim, değirmenlerin yıl, altı ay ve üç ay süreyle işleyişleriyle orantılı olarak tahsil edilirdi. Bk. Zeki Arıkan-Abdullah Martal, "İzmir'de İlk Buharlı Un Fabrikası", **Güney-Doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi**, 12 (1982-1998), 1-22.

48. Nügi ya da Nevgi, miğrafa denilen bir hacim ölçüsünün üçte birine eşittir. Hinz, **Islamsche masse**, 28; Nejat Göyünç, **Mardin**, 160.

"*Eramine taifesinden dahi her neferden üçer gün ırgadlık alınur*" hükmüne göre, bu kazada yaşayan Ermenilerin, sipahilere yılda üç gün hizmet etmekle yükümlü kılındığı görülmektedir. Öte yandan şehirde olan "*çulha taifesinden*" kişi başına yılda yirmi dört Osmanlı akçası alınıyor fakat köylerde yaşayanlardan istenmiyordu. Kanunname, "*bu zikr olunan hususlar*"ın olduğu gibi yürürlükte bırakıldığını kaydetmektedir. Bu, yürürlükte bırakılan kanunname hükümlerinin "*feodal*" bir takım özellikler taşıdığına ve yeni ele geçen bir yerde reyanın alışkın olduğu düzenin birdenbire sarsılmaması için olduğu gibi korunduğuna şüphe yoktur. Bilindiği gibi Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da Uzun Hasan, Kayıtbay, Alaüddeve Kanunları uzun süre geçerli olmuştur. Arapgir livası söz konusu olduğuna göre, burada da birçok verginin **aynen** tahsil edilmesi dikkati çekmektedir. Bununla birlikte yine reyanın lehine olmak üzere kimi hükümlerin yürürlükten kaldırıldığı görülmektedir. Değirmen resminin, nakit olarak değil de aynen ödenmesi zorunluluğu da bölgenin yapısal özelliğinden kaynaklanmaktadır. Çünkü XV. yüzyılda bile Anadolu'nun ve Rumeli'nin birçok sancağında değirmen resmi nakit olarak ödeniyordu.

"*Eramine taifesine ırgadlık*" hizmeti yüklenmesi de yine **feodal** nitelikte bir kalıntı olarak değerlendirilebilir. Çünkü Prof. Halil İnalçık'ın vurguladığı⁴⁹ ve özellikle çift resmi örneğinde görüldüğü gibi, köylü ile eski senyörler arasında mal ve hizmet olarak talep edilen birçok yükümlülükler zamanla paraya dönüşmüş ve düzenli bir vergi niteliğini kazanmıştır. Osmanlı İmparatorluğu'nda XVI. yüzyılda böyle bir süreç tamamlanmakla birlikte yine de kimi sancaklarda bunların izlerine rastlamak olanaksız değildi. Kaldı ki ırgadiye resmi, kimi yerlerde akçaya dönüştürülmüştü⁵⁰.

Öteden beri geçerli olan Arapgir livası kanunnamesinde birkaç köyle ilgili olarak önemli bir değişikliğin yapıldığını da görüyoruz. Buna göre vilayette bulunan "*dört beş pare*" köy, elde ettikleri ürünün yarısını veriyor, çift resmi ödemiylordı. Tohum, saban demiri

49. İnalçık, "Raiyyet Rüsümü", **göst.yer.**, 581.

50. "*Ve İslamiyenin bennaklerinden on iki akçe resm-i bennak ve altı akçe ırgadiye kaydolundu.*" Barkan, **Kanunlar**, 170/7 (Çermik livası).

"beylik canibinden" veriliyor, ve bu köyler "koyun hakkı ve bağ hakkı dahi" vermiyorlardı. Bu, özellikle Anadolu sancaklarında görülen "ortaklık" ilişkisi bağlamında görülen bir uygulama olsa gerektir⁵¹. Ancak Osmanlı yönetimi, bu köyleri, diğer köylerle birlikte ele alarak aynı vergiyi ödemelerini hükme bağlamıştır.

1518 tarihli Arapgir Sancağı Kanunnamesinin ikinci bölümü doğrudan doğruya kent ekonomisiyle ilgilidir. Özellikle kasabaya getirilen ve burada pazarlanan ya da transit olarak geçen mal ve eşyadan alınacak resimleri kapsamaktadır⁵². Buna göre, ipek yükünden⁵³ iki Şami Eşrefi alınıyordu⁵⁴. Yine bu kanunnameden anlaşıldığına göre Arapgir livasındaki şehirlere keten, sabun, penbe (pamuk) yükü transit olarak geçiyor ya da buralarda satılıyordu. O takdirde bir çeşit alım satım vergisi olan **bac** alınıyordu⁵⁵. Papuççu esnafı, işlediği her gön başına bir giyim gön ödemek zorunda idi ki bunun karşılığı 3 Osmanlı akçası idi.

Osmanlı İmparatorluğu'nda, genellikle sancakbeylerinin hasılları arasında önemli bir yer tutan **resm-i arusiye** denilen bir evlenme vergisi de vardı. Bu vergi, evlenecek kadının dul, kız vb. olmasına göre değişirdi ve çoğu kez de nakit olarak tahsil edilirdi⁵⁶. Ancak yine bu verginin Arapgir Sancağı'nda aynen alındığı görülmektedir. Buna göre, "*her teehhül iden kimesnelerden birer koyun alınur*" idi.

51. Irène Bediceanu-Steinherr, "Les Laboueurs associés en Anatolie (XVe-XVIe siècles)", *Contribution à l'histoire économique et Sociale de l'Empire Ottoman*, Louvain, ayrıbasım.

52. Ayrıca bk. BOA, TT 998, 92.

53. Yük için bk. Halil İnalçık, "Yük (hıml)in Ottoman Silk Trade, Mining and agriculture", *Turcica*, XVI (1984), 131-156.

54. Eşrefi (altın) kırk Osmanlı akçasına eşitti. "...Her yük başına ikişer Şami Eşrefi alınurmuş ki kıymetde kırkar akçeden seksen Osmani akçe olur..." (Barkan, *Kanunlar*, 172/16). Osmanlı İmparatorluğu'nda tedavülde olan paraların birbirlerine karşı değerleri için bk. Robert Mantran, *Istanbul dans la seconde moitié du XVIIe siècle*, Paris, 1962, Ayrıca bk. Şevket Pamuk, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Paranın Tarihi*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1999.

55. Bac: Çarşı ve pazarlarda satılan ürünlerden alınan resim. Bk. Nicoara Beldiceanu, *Recherche sur la ville ottomane au XVe siècle*, Bibliothèque Archéologique et historique de l'Institut Français d'Archéologie d'Istanbul, Paris, 1973, pek çok yerde.

56. Resm-i arus, resm-i gerdek de denilen örfi bir vergidir. Evlenenlerden almır ve sancakbeyi ile sipahi arasında paylaşıldı. Bk. Barkan, *Kanunlar*, Fihrist.

Sözün kısası Arapgir livası kanunnamesinde yer alan bu hükümlerin, Eğin ve çevresinin tarımsal, ekonomik ve toplumsal yapısına önemli ölçüde ışık tutmaktadır.

Eğin'in XVII. yüzyılda önemli bir kaza merkezi haline geldiğini Katip Çelebi ve Evliya Çelebi'nin eserlerinden öğreniyoruz. Eğin'i Arapgir'in bir merhale kuzeyinde, Fırat'ın, batı kıyısında taştan bir dağ dibinde bir yer olarak tanımlayan Katip Çelebi, burasını bağlık, bahçelik, meyvesi bol bir kasaba olarak anlatmaktadır. Kâtip Çelebi, adını vermeden Kadıgözü hakkında da oldukça doğru bilgi vermektedir. Yine Kâtip Çelebi'ye göre Eğin, Kadıgözü'nün "*iki canibine düşmüş dağ yamacında birbiri üstünde*" kurulmuş ev, mahalle, cami ve hamamlardan oluşmaktadır⁵⁷.

Divriği'den Eğin'e gelen Evliya Çelebi, kasabanın tarihi konusunda bilgi verdikten sonra burada yaşayan 300 Hıristiyan'ın **Tekâlif-i Örfiye**'den muaf olduğunu belirtmektedir⁵⁸. Eğin'in Fırat kenarında bulunduğunu yazan Evliya Çelebi, "*İç il olmakla o kadar müzeyyen değildir*" demektedir. Yine ona göre şehrin "*ekser imaretleri kayalar üzerinde*"dir. Bağları ise aşağıda Fırat kenarındadır. "*Kalede ve aşağı şehirde bin adet*" toprakla örtülü, bakımlı evler bulunmaktadır. Yeteri kadar cami ve mescidin bulunduğu işaret eden Evliya Çelebi, ayrıca üç medrese ve kırk sıbyan okulundan söz etmektedir. Onun özellikle üzerinde durduğu bir konu, Eğin yaylalarının çok ünlü olmasıdır. Hatta çarşısı baştanbaşa yaycılarla doludur. "*Halkı ekseriya kemendar olduklarından... bu şehre "Dâr-ı Kemendaran"* denildiğini de ekleyen Evliya Çelebi buradan Arapgir'e gitmiştir⁵⁹.

Güvenlik Sorunu ve İstanbul'a Yönelik Göçler

Karlofça antlaşmasından sonra Osmanlı İmparatorluğu'nda merkez-taşra arasındaki bağların zayıfladığı, mukataaları ele geçi-

57. Kâtip Çelebi, **Cihannüma**, İstanbul, 1145, 624.

58. Osmanlı İmparatorluğu'nda vergi veren reaya dışında kimi hizmet ve özel durumlardan ötürü bazı kişi ve gruplara vergi muafiyeti tanınmıştı. Bk. Halil İnalcık, "**Raiyyet Rüşumu**", **göst.yer**, 576-610.

59. **Evliya Çelebi Seyahatnamesi**, İstanbul, 1314, III, 214-215.

ren yerel güçlerin yani âyan ve eşrafın etkin bir konuma geldiği, büyük şehirlere yönelik göç hareketlerinin hızlandığı ve güvenliğin önemli ölçüde sarsıldığı görülmektedir. Buna bağlı olarak taşradan İstanbul'a yönelik göç olgusunun ülkenin ekonomik ve sosyal dengelerini alt üst edecek bir ivme kazandığını belirtmek gerekir. III. Selim'e sunulan ıslahat layihalarında⁶⁰ bile büyük şehirlere yönelik göçün geniş boyutlara ulaştığı üzerinde durulması, bu hareketlerin bütün XVIII. yüzyıl boyunca devam ettiğini göstermekte, daha sonraki belgeler de XIX. yüzyıla taşan bir nitelik taşıdığını kanıtlamaktadır.

Bütün bu gelişmeleri; ekonomik ve toplumsal bunalım ve güvensizlik ortamından Eğin kasaba ve köylerini soyutlamaya olanak bulunmamaktadır. Gerek arşiv belgeleri, gerek şer'iyeye sicillerindeki kayıtlar, kasaba ve çevresindeki huzursuzluğu, güvensizliği ve Eğin dışına yapılan göçler üzerine bize yığınla malzeme vermektedir. Bu bağlamda 1174 (1760) yılında Eğin sakinlerinin başvurusundan anlaşıldığına göre, Bahçelioğlu Ali, etrafına topladığı kimselerle halka zulüm ve baskı yapmaya başlamıştı. Bir aralık Sivas valisi Hüseyin Paşa'nın aldığı önlemlerle sinmiş olan Bahçelioğlu Ali, "*reayaya taaddi eylememek ve eğer eder ise tertib-i ceza olunmak*" şartıyla serbest bırakılmıştı. Ancak yine rahat durmamış, etrafına topladığı kimselerle çarşıda ve pazarda silahlı dolaşmaya "*nice mazlum kimesne*"nin malını gasp etmeye ve ırzına geçmeye başlamıştır. Bütün bu şikâyetleri gözönünde bulunduran hükümet, "*Eğin Kasabası sükkânından Bahçelioğlu Ali Ağa karındaşı oğlu Ahmet ve Hekim oğlu Osman Efendi ve Sandıklıoğlu İbrahim nam kimesneler haklarında Dersaadet'e iştikâ olunduğuna binaen Samsun kal'asına nefy ve kalebend olmaları*" için gerekli hükmü çıkartmıştır⁶¹.

Buna benzer olayların sık sık yinelandığını görüyoruz. Nitekim sicil kayıtlarından anlaşıldığına göre, Eğin Kazası sakinlerinden

60. Tatarcık Abdullah Efendi, "Selim-i Salis Devrinde Nizam-ı Devlet Halkında Mutalaat", **Tarih-i Osmani Encümeni Mecmuası**, 40, 43 (1333); Enver Ziya Karal, "Nizam-ı Cedide Dair Layihalar", **Tarih Vesikaları**, I/6, 8; II/10, 11, 12 (1942-1943).

61. BOA, **Cevdet, Zabtiye**, no 53, 4026, 41193.

Deli Halil oğlu Osman, Ali Ömer ve Bekiroğlu diğer Ömer, Ece oğlu Kölesi diye tanınan şakilerin 1190 (1776)⁶² yılından beri kendi hallerinde durmadıkları, diğer kimselerle anlaşarak karışıklık çıkardıkları yapılan şikâyetler arasında yer alıyordu. Bunlar haksız yere birçok kişiyi öldürdükleri, ve halkı perişan ettikleri için Samsun kalesinde hapsedilmeleri uygun görülmüştü. Bunların Eğin Kazası'nda yardımcıları olarak bulunan ehl-i zimmete mensup yordakçıları da şikâyet edilmişti. Ancak bu sözü geçenleri ve yordakçıları yakalamak olanağı bir türlü bulunmuyordu. Bunun için görevlendirilen mübaşir de pek bir şey yapamamıştı. Bunun üzerine Sivas mütesellimine, mübaşirin emrine buyruldu ile kendi delilbaşısını yollaması ve itaat etmeyen şakileri yakalaması emrolundu. On yedi gün süren savaştan da bir sonuç alınmadığı için Eğin naibine, Sivas mütesellimine ve Eğin voyvodasına bir ferman yazılarak, bir önceki buyruğun yerine getirilmesi istenmişti⁶³. Birkaç yıl geçtikten sonra yine bu kişilerin halka zulüm ve baskı yapmaya, herkesin malını gasp etmeye başladıkları 1212 (1798) tarihli bir fermanla anlaşılmaktadır. Sivas valisi Seyyid Ahmed Paşa'ya hitaben yazılan bir fermanla, söz konusu eşkiyanın daha önceki eylemleri sayılıp döküldükten sonra, bu kez Eğin Kazası'na bağlı Pdşadı Nahiyesi'nin bazı köylerinden bir takım kimselerin de bunlara katıldıkları ve onlarla "*yek dil ve yek cihet*" olarak ahaliye zulüm ve baskı yaptıkları ve başlarına beş yüz kişi topladıkları üzerinde durulmaktadır. Anlaşıldığına göre bunlar, yüz on üç han ve dükkân yakmışlardır, kasaba naibini de tutarak diledikleri gibi arz ve mahzar yazdırmaya başlamışlardır. İşte ferman, bütün bunların önüne geçilmesini, mağdur olanların haklarının ve mallarının iade edilmesini istiyor-

62. Söz konusu tarihte bunlar Eğin'in Abcağa köyünü yağmalamış, Kapıcıbaşı Halil 500 sekbanla üzerlerine varınca Eğin'den ayrılıp yolları tutmuşlardır. "*Altı günde devletten salıverilmemiz için emir getirmezseniz, Eğin'in bütün kadınlarını, çocuklarını öldürür, evlerini yakar, mallarını yağmalarsınız*" tehdidini savurmuşlardır. Kalabalıktan eşkiya, çetelere bölünüp Divriği, Arapgir, Kemah, Harput, Çemizgezek, Maden topraklarında dolaşmakta, geceleri köylere inmektedirler. Bk. Necdet Sakaoğlu, **Anadolu Derebeyi Ocaklarından Köse Paşa Hanedanı**, Yurt Yayınları, Ankara, 1984, 34.

63. Eğin Şer'iyye Sicilleri (EŞS), 1, no 91, 92, 94; Yücel Özkaya, **Osmanlı İmparatorluğu'nda Âyanlık**, Ankara, 1977, 236-237. Eğin Şer'iyye Sicilleri Ankara Etnografya Müzesi'nde bulunuyordu. Daha sonra bunlar Milli Kütüphaneye taşınmıştır.

larını gereksiz yere meşgul ettiklerinden ötürü beş bin kuruş nezire bağlanmışlardı⁷⁰.

Üzerinde durulması gereken konulardan biri de XVIII. yüzyıl içinde, âyanlığın bütün Anadolu ve Rumeli'de yaygınlaştığı, kökleştiği bir dönemde Eğin'de bu kurumun nasıl bir gelişme süreci izlediğidir. Devlet, taşraya gönderdiği emir ve fermanlarda artık iyice kurumsallaşmaya başlamış olan âyanlığa yeni bir düzen vermeye çalışırken⁷¹, 1194 (1779) yılında Eğin'e de bir buyruk göndermişti. Bunda "*Memalik-i mahsurada vaki buldan ve kazalarda nasb-ı âyan ahali-i vilayetin al'elumum ittifak ve ihtiyar eyledikleri kimesneler olmak üzere ve umur-ı mühimme-i vilayet bu makule muhtar-ı ahali olub ma'rifet-i şer'le âyan nasb olunan kimesnelerin yedleriyle rü'yet olunmak kavaid-i kadimeden olmağla emr-i âli ile nasbı memnu ve âyanlık hususu ahali-i vilayetin talep ve ihtiyar ve mücerrebü'l etvar cümle indinde tahsil-i vukuf...*"⁷² denilmekte idi. Bunun devamında herkesin üzerinde anlaşığı kişinin âyan olacağı ve bunun Sadarete bildirilip onay alındıktan sonra işlemin yürürlüğe gireceği ifade edilmekteydi. Eğin kadısı Hafız Ahmet Efendi, bu fermanı "*cümle ahali-i vilayet*" önünde açıp okumuş, içeriğini herkese anlatmış, bunun üzerine "*her bir fukara ve zuafa kulları mesruru'l hal*" olmuşlardır. Yine kadının açıklamasından anlaşıldığına göre Eğin Kazası'nda "*ber mutad-ı kadim*" âyanlık yoktu. Ve âyanlığın kapsamına giren işler, hakimler ve zabıtlar tarafından yürütülüyordu. Sözün kısası, bundan sonra Eğin Kazası da âyanlıkla yönetilecek ve âyanların nasbı fermanında belirtildiği gibi olacaktır⁷³.

70. BOA, **Cevdet (Dahiliye)**, 12048. "... *Salifüzzikr şurut üzre nezr-i mezburu kabul ve şurut-ı meşruta-i merkumenin hilafından hazer ve ictinab etmezler ise beş bin gurus edasını Hazine-i Amire'ye taahhüt ve iltizam eylediklerinde bu vechle fırkatayn-i mezkûreteynin beynlerinde nizam-ı külli ve rabt-ı kavi vaz ve nihade olunub minba'ad nakz ve nâkizine mecal-i adimü'l ihtimal oldu.*" Nezir akçası: Hükümete muhalif hareketlerinden dolayı bir memleket halkından cezaen tahsil olunan para. Bk. M. Zeki Pakalın, **Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü**, II, 691-692.

71. Bekir Sıtkı Baykal, "Âyanlık Müessesesinin Düzeni Hakkında Belgeler", **Belgeler**, 2(1964), 221-225.

72. BOA, **Cevdet, Dahiliye**, 8275.

73. BOA, **Cevdet, Dahiliye**, 8275. Krş. Yücel Özkaya, **Âyanlık**, 284.

EğİN'de yine de voyvodalığın ağır bastığını belirtmek gerekir. EğİN voyvodaları içinde "*Kemah Beyleri*" olarak ün yapmış bulunan **Sağırzadeler** önemli bir yer tutar. Bu aileden gelenler Kemah, Gercaniş, Kuruçay, EğİN kazalarının voyvodalığı görevinde bulunmuşlardır. Yaptıkları baskınlar, kalkıştıkları ayaklanmalar, ocaklarının yıkılışına neden olmuştur⁷⁴. EğİN voyvodalığı XIX. yüzyıl başlarında Sağırzadelerle Köse Paşa Hanedanından Veli Paşa arasında büyük bir çekişme konusu oldu. Hele Sağırzadelerin Keban madenini tehdit etmeleri de üstüne tuz biber ekti. EğİN halkı, Veli Paşa korkusu yüzünden sinmişti. Veli Paşa'nın musallat olduğu EğİN'de güvenden eser kalmamıştı. Zoraki voyvoda tayin ettiği Kantoş Osman Ağa, Keban emininin gönderdiği çok sayıda asker tarafından 1812 ilkbaharında kasabada yakalanmış ve Keban'a götürülerek hapsedilmişti. Fakat bu kez Kemah Beyleri EğİN'i zulme boğdular⁷⁵.

İşte kısaca gözden geçirdiğimiz yaklaşık 100 yıl kadar devam eden bu güvensizlik ortamı dışı daha doğrusu İstanbul'a yönelik göçün temel nedenlerinden birini oluşturmaktadır.

EğİN'de bulunan yeniçerilerin de zaman zaman güvenliği tehdit eden bir rol oynadıklarına şüphe yoktur. Çünkü "*EğİN Kazası ehl-i İslamın ekseri yeniçeri ve içlerinde erazil bulunup*" bunlar reayaya yani gayrimüslimlere baskı yapıyor ve zarar veriyordu. Bu yüzden reayadan kırk elli hane EğİN'den ayrılmak zorunda kalmıştı. Reayadan kimileri çareyi İslam kisvesine bürünmekte bulmuştu. Durum hükümetçe iyi karşılanmamış ve konunun teftiş edilmesi; yeniçerilerin zorbalıklarının önlenmesi için gereken buyruklar verilmişti. Anlaşıldığına göre reayayı taciz edenlerin haklarından gelinmiş ve reyanın kendi kıyafetlerine yani "*kalpak ve siyah*" kisveye bürünmeleri sağlanmıştı⁷⁶.

Gelelim EğİN ve çevresinden İstanbul'a yönelik göçlere: Bu konuda daha önce yaptığımız kısa bir araştırmanın sonuçlarını ya-

74. Sakaoğlu, **Köse Paşa**, 7.

75. Sakaoğlu, **Köse Paşa**, 143.

76. BOA, **Hattıhumayun (HH)**, 33904 A, 132/156. Bu Hatt-ı Humayun 1239 (=1823) tarihlidir.

yınlamıştık⁷⁷. Fakat işlediğimiz konunun bütünlüğü açısından sorunu kısaca gözden geçirmekte yarar görüyoruz. Göçlerin temelinde yukarıda da görüldüğü gibi Eğin ve çevresinin sürekli olarak aşiretlerin tehdit ve baskısı altında yaşaması yatmaktadır. Dersim ve Ovacık Ekradının zulüm ve baskıları yüzyıllarca sürmüş, yağma, talan ve soygun bu aşiretlerin belli başlı geçim kaynağını oluşturmuştur. Bu gibi tehditlerin XIX. yüzyılda da sürdüğüne tanık oluyoruz. 1259 (1843) tarihli bir belge "*Eğin ve Çemizgezek ahali ve fakaralarına Dücek ve Ovacık Ekradı tarafından gasb-ı emval ve katli nüfus misillü günagün zulüm ve taaddi vukua gelmekte*" olduğundan söz edilmektedir⁷⁸. Diğer koşullarla birlikte bu güvensizlik ortamının da halkı bulunduğu yerden uzaklaştırdığına şüphe yoktur.

Öte yandan Eğin'in içinde yaşadığı koşulların da dış göç bakımından belirleyici olduğunu unutmamak gerekir. O yukarıda da değindiğimiz gibi ehl-i örfün, naiplerin, voyvodaların, vücuh-ı memleket ve işerlerinin vb. reaya üzerindeki baskılarını ve bunların kendi aralarındaki post kavgalarının huzursuzluğa yol açtığını unutmamak gerekir. Bütün bunların yanında kasabanın ve ona bağlı köylerin dağlık, kıraç ve hattâ verimsiz oluşu da, bu göçlerin yapılmasında temel bir ekonomik etken olarak belirleyici rol oynuyordu. Şemsettin Sami, "*Arazisinin çoğu sengistan olmakla, ahali idare edemeyüb, bunların çoğu hizmetçilik, odacılık sair işlerle meşgul olarak İstanbul ve sair şehirlerde bulunurlar*"⁷⁹ demek suretiyle bu gerçeğin üstüne parmak basmıştır.

Acaba İstanbul'a yönelik bu göçler ne zaman başlamıştır? Bunu saptamaya şimdilik olanak bulunmamaktadır. Ancak büyük şehirlere göçün geniş ölçüde XVIII. yüzyılda hızlandığını da unutmama-

77. Zeki Arıkan, "Tanzimat Döneminde Eğin ve Çevresinden İstanbul'a Yönelik Göçler", Türk Tarih Kurumu, **Tanzimat'ın 150. Yıldönümü Uluslararası Sempozyumu**, Ankara, 1994, 467-480. Aslında Eğin ve çevresinden İstanbul'a yönelik göçler Bizans dönemine kadar geri gitmektedir. Bk. Speros Vryonis, **The Decline of Medieval Hellenism in Asia Minor**, Berkeley-Los Angeles, London, 1971, 64 not.

78. BOA, **İrade, Meclis-i Vâlâ**, 1205.

79. EŞS I, 24, 42; Krş. Yücel Özkaya, "Osmanlı İmparatorluğu'nda XVIII. Yüzyılda Göç Sorunu", **Tarih Araştırmaları Dergisi**, XIV/25 (1981-1982), 171-211.

mak gerekir. Eğin ve çevresinden İstanbul'a ve diğer yerlere "ev göçü"nü⁸⁰ yasaklandığına ilişkin bir belge 23 Cemaziyelahir 1201 (12 Nisan 1786), tarihini taşımaktadır⁸¹. "Ev Göçü Men'i Fermanı" başlığı altında çıkan bu ferman sureti 1191 (1777) tarihli bir "emr-i âli"ye gönderme yapmaktadır. Bundan anlaşıldığına göre, taşradan İstanbul'a ev göçü ile nisa taifesinin gelmesi zararlı ve yasak olduğu halde Eğin'e bağlı Venk köyü ahalisi buna uymamakta, içlerinden bazıları "zevceleriyle kalkub" İstanbul'a ya da başka yere göç etmekte, bu durum köyün boşalmasına yol açmakta, geride kalanların üzerlerine düşen vergiler de gittikçe artmaktadır. Bu bakımdan ev göçünün yasaklanmasını ve bu yolla İstanbul'a gidenlerin yerlerine gönderilmesini doğrudan doğruya kaza halkı istemiş bulunmaktadır. Her ne olursa olsun bu ev göçünün önü alınamamıştır. Sık sık çıkarılan yasakların bir faydası olmamıştır. "Reaya taifesinin ev göçü nakl olunmaması hususunda sadır olan"⁸² emirler yinelenmiş, ancak Eğin ve çevresinden İstanbul'a yönelik göçler devam etmiştir. Bu XVIII. yüzyıl için olduğu kadar XIX. yüzyıl için de geçerlidir. Fakat ne var ki Tanzimat döneminde sınırlamaların biraz daha gevşetildiği ve özellikle beş yıllık bir ayrılıktan sonra kadın ve kızların İstanbul'daki eşlerini ve babalarını görmeye gitmelerine izin verildiği görülmektedir. Ancak öbür taraftan da göçlerin yasaklanmasıyla ilgili buyrukların ardı arkası kesilmiyordu⁸³. Bütün bu yasaklara ve sınırlamalara karşın Eğin ve çevre köyler halkı İstanbul'a giderek orada iş gücü tutmuş ve bu şehrin sosyal ve ekonomik yaşamında önemli bir rol oynamaya başlamışlardır.

1839 yılında Eğin'i ziyaret eden Moltke, İstanbul'da kalfa, bakkal ve hamal olarak çalışıp zenginleşen Eğinlilerin, yeniden kendi memleketlerine döndüğünü yazmaktadır⁸⁴. Bu göçler ve ayrılık Eğin'in folklorunda ve yanık türkülerinde çok derin izler

80. Ev göçü, halkın "memleketlerinden bütün bütüne kat-ı alaka ederek Dersaadetinde ikamet niyetiyle gelmek" biçiminde tanımlanmaktadır (bk. EŞS 4, 96).

81. **Kamusu'l Âlam**, II, 1019

82. EŞS 1, 42.

83. Zeki Arıkan, "Eğin ve Çevresinden...", 474-475.

84. Feldmareşal H. von Moltke, **Türkiye Mektupları**, (Çev. Hayrullah Örs), Remzi, İstanbul, 1969, 247.

bırakmıştır⁸⁵. Burada Necdet Sakaoğlu'nun ayrıntılı ve mükemmel çalışmasından yola çıkarak, XVIII. yüzyılda aşağı yukarı benzer koşullar içinde yaşayan Divriği'de de durum pek farklı olmadığı sonucuna varabiliriz. Nitekim 1863 yılında Koçgirili ve Diricanlı çeteleri Divriği yöresine sarmaya başlamışlardır. İşsizlik, toprak verimsizliği, artan nüfus sorunlarına bir de bu tedirginlik eklenince, köy gençleri üçer beşer İstanbul'a göçmeyi yeğlediler. Başkentteki bekâr odaları dolmaya başladı. Daha çok Unkapanı'nda kümeleşen bekârların; arpacılık ve ayak işleri yapmaktan, gelecekleri için beş on kuruş biriktirmekten gayri emelleri yoktu. Fakat bir tür lonca düzeninde örgütlendikleri için, sınırlı kazançlar, art arda gelenlerle daha küçük paylara bölünmekteydi⁸⁶.

Yukarıda değindiğimiz gibi İstanbul'a giden Eğin ve çevre köyler halkı burada çeşitli semtlere yerleşerek değişik işlerle uğraşmışlardır. Şamdanizade Süleyman Efendi, 1178 (1764-1765) yılı olaylarından söz ederken, Eğin Kazası nakibinin katledilmesi üzerinde dururken "...İstanbul sarraflarının, Ermenilerinin ekseri Eğinli olmağla..."⁸⁷ ifadesini kullanması dikkat çekicidir. Çünkü bu kayıt bize, Eğinlilerin, İstanbul'da kasaplık, kömürcülük vb. yanında en ince işleri dahi yaptığını göstermektedir ki böyle bir geleneğin XIX. yüzyılda da devam ettiğini belirtmek gerekir. Sarkis Boghosian, İstanbul'a yerleşen Ermenilerin sarraflığı, endüstriyi ve matbaacılığı ellerinde tutacak bir düzeye geldiklerini, cesaret ve becerileriyle Osmanlı sultanlarının tam bir güvenini kazandıklarını belirt-

85. Eğin türküleri büyük ölçüde, ekonomik nedenlerle topraklarından kopmak ve gurbete çıkmak zorunda kalan insanlarımızla bunların geride bıraktıkları yakınlarının acılarını, sıkıntılarını, özlemlerini dile getirmektedir. Bu türküler, gurbet teminin ana öğelerini verecek bir içerik taşımaktadırlar. Bunun ötesinde bu türkülerde çoğu kez "genç ve dinç bir yaşama aşkı, bahar neşesi vardır ki burada tabiatı insandan ayırmak imkansızdır." Yine bu türkülerde tarihsel ve siyasal olayların bileşimini bir araya toplayan öğeler de yok değildir. Bu konuda bk. Enver Gökçe, **Eğin Türküleri**, Yaba, Ankara, 1982. Pertev Naili Boratav'ın bu kitaba yazdığı Önsöz ve "Eğin Türkülerinin Başlıca Temleri" başlıklı incelemesi (s. 6-31). Eğin'de yaşayan Ermeni kadınlarının da çok güzel türkü söyledikleri bilinmektedir. Bk. Jacques de Morgan, **Histoire du peuple arménien**, Paris, 1919, 314.

86. Sakaoğlu, **Köse Paşa Hanedanı**, 209.

87. Şam'dani-zade Fındıklılı Süleyman Efendi Tarihi, **Mür'i't-Tevarih**, (Yay. M. Münir Aktepe), İ.Ü. Edebiyat Fakültesi, İstanbul, 1976-1981, II. A, 68.

mektedir⁸⁸. Şeriyye Sicillerindeki kayıtlar Eğinlilerin İstanbul'un hangi semtlerinde ne gibi işler tuttuklarını çeşitli vesilerle aktarmışlardır. Bunlar yapılacak birkaç alıntı bize bu konuda daha açık bir fikir vereceğinden sicillerden seçtiğimiz kimi kayıtları buraya göçürüyoruz:

"Eğin Kazası sakinlerinden Emin Efendi bundan birkaç sene mukaddem bu tarafa gelerek elhalet hazihi Dersaadet'te Yedikule'de ka'in beylik silahhane hademesinden olub.." ⁸⁹

"Eğin Kazası kurasından Miçingâh karyesi ahalisinden olub elyevm mahmiye-i Galata'da Karaköy kapusu nam mahalde sakin kasap esnafından..." ⁹⁰

"Eğin Kazası nefis kasabası mahallatından Sandıkbağı, Kara Ali Mahallesi ahalisinden olup Deraliyyede Mahrusa-ı Galata'da Arap Camii Şerifi mahallesinde sakin iken bundan ba emr-i taala vefatı bilihbar mütehakkik olan kömürcü esnafından..." ⁹¹

"Gâmiürgâb karyesi ahalisinden Devlet-i Aliyye tebaasının Ermeni milletinden Papazoğlu Mihdil... Haremeyn-i Şerifeyn vakfi musakkafatından olub Mahmiye-i İstanbul'da çarşu-yu Kebir'de Vaki İnciciler Sokağında kâin 13 numara ile murakkam bir kanat dolap gedüğü ba temessük.." ⁹²

"Poşegi karyesi ahalisinden... bundan akdem Deraliyye'de Arnavutköyünde vefatı bilihbar tahkik olan ve kömürcü esnafından Mustafa bin Süleyman.." ⁹³

"Eğin Kazası kurasından Hasa karyesi ahalisinden olup Der Aliyye'de Ayakapu'da sakin iken bundan vefatı bilihbar mütehakkik olan hamallar kethüdası Süleyman bin Osman..." ⁹⁴

88. Meguerditch Barsamian, *Histoire du village qui murt, Aboutcher, de Aghen (Turquie, 1895-96)*, Paris, 1990 başlıklı esere yazdığı Önsöz, s. 9.

89. EŞS 6, 14 (1259).

90. EŞS 15, 100.

91. EŞS 18, 13.

92. EŞS 18, 13.

93. EŞS 18, 33.

94. EŞS 18, 33.

"Eğin Kazası nefs kasabası mahallatından Sufla mahallesi mütemekkinlerinden Sehaba-ı Devlet-i Aliyyem milletinden (?) nam kimesne Der Aliyye'de Hafkafçılar yokuşu nam mevkinde kâin Mercanhan demekle maruf derunun da ...ve üst katlarda kâin sekiz bâb oda ba sened taht-ı tasarrufunda olub..."⁹⁵

"Dörtüol Ağzı mahallesi mütemekkinlerinden ve tebaa-ı Devlet-i Aliyyem Ermeni milletinden Vazik oğlu Ohannes oğlu Agop nam kimesne... Nezaret-i Haremeyn-i muhteremeyne mülhak Halil Paşa Vakfı musakkafatından Laska'da (?) Tulum hanları meydanında kâin on yedi zira bir kıt'a arsanın nısf hisse-i şayıası ve Nuru Osmaniye nam mevkinde vaki elli dokuz numara ile murakkam bir bab dükkân arsasında dahi dört hisse itibariyle bir hisse-i şayıası taht-ı tasarrufunda olub..."⁹⁶

"Eğin kazasında nefs kasabasında mukim teba'-ı Devlet-i Aliyyem Ermeni milletinden Canık oğlu (?) Ağa veled-i Bedros nam kimesne Nezaret-i Evkaf-ı Humayunuma mülhak evkafdan merhum Dizdar Ağa Vakfı musakkafatından olub Der Aliyye'de Galata nam mahalde Karaköy caddesinde kâin bir babı sarraf dükkânı..."⁹⁷

"Gâmürgab karyesi mütemekkinlerinden ve teba'-ı Devlet-i Aliyyem Ermeni milleti nisvanından olub... Dırof binti Ohannes nam Hatun Nezaret-i Haremeyn-i muhteremeyne mülhak evkafdan Dizdarzade Mehmet Efendi vakıf musakkafatından olub Mahmiye-i İstanbul'da muhrusa-ı Galata'da Karaköy caddesinde kâin atik 13, cedit 9 numaralar ile murakkam şehriye yirmi iki buçuk akça muacceleli bir bab mülk..."⁹⁸

"Abcağa karyesi ahalisinden ve Devlet-i Aliyyem Ermeni milletinden olub Der Aliyye'de Kadıköyünde çilingir esnafından iken bundan akdem vefat eden Çirkin oğlu Ohannes..."⁹⁹

"Eğin Kazası nefs kasabası mahallatında İshak mahallesi mütemekkinlerinden Devlet-i Aliyyemin Ermeni milletinden ve tütüncü

95. EŞS 31, 36.

96. EŞS 31, 37.

97. EŞS 31, 58.

98. EŞS 32, 1.

99. EŞS 32, 25.

esnafından Bogos oğlu Karabet veled-i İstapan... Bundan akdem Deraliyye'de Bahçekapu nam mevkide börekçi fırını ittisalinde kâin iki numarolu dükkânda tütüncü ve hırdavatçılık etmekte iken hasbel icab bu tarafa gelmesi cihetiyle..."¹⁰⁰

"ArDOS karyesi ahalisinden olub Der Aliyye'de Fatih nam mahalde Selvili medrese dersiâmlarından iken bundan akdem canib-i Hicazda ba emrüllahu taala vefat eden Elhac Ahmed Efendi...."¹⁰¹

"Hasa karyesi ahalisinden olub Deraliyye'de Ayasofya nam mevkide sakin iken bundan akdem vefat eden kömürcü esnafından Hacıoğlu Mustafa Efendi..."¹⁰²

"Gecegü karyesi ahalisinden Fatma binti Abdullah Deraliyye'de Galata'da Yeni Cami-i Şerif mahallesinde Kürekçiler zokağında kâin otuz yedi numarolu bir kahvehanenin altı hissede bir hissesi ve yine mahalle-i mezkûrede kâin otuz beş numarolu bir bab dükkânın dört hissede bir hissesi ve Beyoğlu'nda Teşvikiye Cami-i Şerif mahallesinde (?) zokağında kâin on dört numro ile murakkam bir bab hanenin nısf hisse-i şayıası..."¹⁰³

"Yakublu karyesi ahalisinden olub Deraliyye'de Taşkasap kur-bünde Selçuk Hanım mahallesinde Topkapı caddesinde kâin kasap dükkânında sakin iken bundan akdem kasap esnafından İbrahim ağa..."¹⁰⁴

"Mamuretü'laziz vilayet-i celilesi dahilinde Eğin kazası kurasından Yakublu karyesi ahalisinden olub Deraliyye'de Hekimoğlu Ali Paşa mahallesinde kasap esnafından iken bundan akdem vefat eden Gemicioğlu Hüseyin İbni Mustafa bin Hacı Osman..."¹⁰⁵

"Hapanos karyesi ahalisinden Osman Efendi... Nezaret-i Evkaf-ı Humayun-ı mülükâneye mülhak evkafdan Ayasofya-ı Kebir vakfından olmak üzere Mahmiye-i İstanbul'da Çarşuy-ı Kebir'de

100. EŞS 32, 117.

101. EŞS 30, 15.

102. EŞS 32, 93.

103. EŞS 34, 5.

104. EŞS 36, 11.

105. EŞS 24, 24.

Acı Çeşme karşısında kâin 29 numro ile murakkam bir bab muhalebeci dükkânı..."¹⁰⁶

*"Dörtüol Ağzı mahallesi ahalisinden mütevvefa Halil Ağa Deraliyye'de Atik Ali Paşa nam mahalde Kireçhane zokağında kâin yedi numro ile murakkam bir bab kahvehane ve tahtında bodrum ve fevkinde kâin dokuz numro ile murakkam altı bab odaların rub' hisse-i şayiastı ve yine mahall-i mezkûrda kâin on yedi numro ile murakkam diğer bir bab kahve ve fevkinde dört bab odaların hisse-i şayiastı..."*¹⁰⁷

*"Salihli karyesinden Süleyman ve Recep Efendiler Nezaret-i Evkaf-ı Humayun-ı müülükâneye mülhak evkafdan Merzifoni merhum Kara Mustafa Paşa vakf-ı şerifi musakkafatından olub mahmiye-i İstanbul'da Galata'da Sultan Bayezid mahallesinde Topçular Caddesinde kâin (...) numro ile murakkam bir bab kasap dükkânı derununda mevcut beynelesnaf gedik tabir olunur alat-ı lazime-i malumesi 120 akça itibariyle..."*¹⁰⁸

Bu örnekleri çoğaltmak olanağı bulunmaktadır. Bunlardan yola çıkarak şu sonuçlara varabiliriz. Eğin ve çevre köylerinden İstanbul'a gidenler¹⁰⁹ şehrin çeşitli semtlerine yerleşmişler, başkent in ekonomik ve ticari yaşamın akışında, yukarıda da değindiğimiz gibi, önemli bir rol oynamışlardır. Örnek olarak seçilen sicil kayıtları Eğin ve ona bağlı köyler halkının nerelere yerleştiği ve hangi işlerle uğraştığı konusunda da bir fikir vermektedir. Eğin'den İstanbul'a giden Ermenilerin genellikle sarraflıkla uğraştığı göze çarpıyor. Ancak bunun yanında Eğinli Ermeniler arasında şemsiyeci, kavafçı, arzuhalci, tütüncü, değirmenci, çilingir, terlikçi, ütücü ve hırdavatçı esnafına da rastlanmaktadır. Bütün bu Eğin kökenli Ermeni esnafın İstanbul'un Hasköy, Galata, Samatya, Kazlıçeşme, Mercan Yokuşu, Çakmakçılar, Büyük Çarşı gibi semt ve işyerlerine dağıldığını ve genellikle vakıf dükkânlarda kiracı oldukları, aynı biçimde Eğin-

106. EŞS 24, 2.

107. EŞS 27, 18.

108. EŞS 27, 41.

109. Elbette bu göç yalnız İstanbul'la sınırlı değildi. Sicil kayıtları Suriye, Ege bölgesi ve daha başka yerlerde de Eğinlilerin var olduğunu ortaya koymaktadır.

li müslüman esnafın işlettiği ve tasarruf ettiği işyerlerinin de "*Nezaret-i Evkaf-ı Humayun'a mülhak*" vakıf dükkânları olduğu görülmektedir. Müslüman Eğinli esnafın uğraştığı işler arasında kasaplık, kömürcülük ve hattâ kahvecilik ilk sırada yer alıyordu.

Ekonomik Durum

EğİN türkülerinin sosyal, ekonomik yönden bir çözümlemesini yapan Enver Gökçe, kasabanın 1940'lı yıllardaki durumunu şöyle açıklamaktadır: "*Munzur ve Hotar dağları arasına sıkışmış, sert haşin coğrafyası, iptidai istihsal aletleri, halkının yaşayışı, inanışları, karşılıklı münasebetleri, bir cümle ile sosyal, ekonomik yapısı ile feodal bir nizam bünyesi içinde durmaktadır. Tabiatın amansız baskısı altında topraksız kalan EğİN ve civarında köylüler için muvakkat ve mukadder iltica yeri gurbettir, şehirlerdir...*"¹¹⁰ Fırat, EğİN'den geçer, ancak bu nehir kasabanın eteklerindeki sebze bahçelerini, ağaçları, bağları sulamanın ötesinde ne yazık ki fazla bir yarar sağlamaz. Nehir taşımaya işinde ancak keleklerden yararlanılabilir.

Yine, Enver Gökçe'nin belirttiğine göre: "*EğİN'de ekilecek toprak yoktur. Fırat'ın batı kenarında kurulan kasaba ziraat yapılabilecek, ekip biçecek tarlalardan mahrumdur. EğİNli kapısının önündeki bir avuç bahçeciğini bin bir emekle seki seki işleyerek, ancak sebze ve meyve ihtiyacını karşılar. Bu topraksızlık EğİNliyi hububat ihtiyacını civar köy ve kasabalardan temine zorlar*"¹¹¹.

Kişisel gözlemlere dayalı olarak 1947 yılında yazılan bu satırlar aslında tarihsel gelişmeye de önemli bir ışık tutmaktadır. Çünkü olayların incelenmesine geçmişten başlamanın yanında, günümüzden geriye doğru giderek de tarihsel süreci yakalamak olanağı bulunmaktadır¹¹². Demek istediğimiz şudur: EğİN'in XX. yüzyıl ortalarında görülen doğal koşulları, üretim etkinliği, kasabanın çev-

110. Enver Gökçe, **EğİN Türküleri**, 32.

111. Enver Gökçe, **EğİN Türküleri**, 32-33.

112. Alman coğrafyacı Prof. Hüttheroth (Ländliche Siedlungen im Südlichen Inneranatolien in den letzten vierhundert Jahren), Göttingen, 1968. Konya ve çevresinde son dörtüzyüzlük gelişme sürecini incelerken geçmişe dönük bir yöntem izleyerek köylerin bugünkü varlıklardan yola çıkarak onların geçmişte var olup olmadıklarını belirlemeye çalışmıştır.

reyle ilişkileri, toplumsal yapısı herhalde geçmişten pek farklı değildi. Daha doğrusu arşiv belgelerinin ortaya koyduğu sonuçlar da bu görüşü doğrulamaktadır.

Eğîn'in gerek kaza merkezi, gerek köyleri dağlık, taşlık ve kıraç yerler olduğu için tarımsal üretime elverişli değildi. Bu doğal koşullar üretim ve tüketim ilişkilerini de etkilemiş ve belgelerde her defasında kasabanın "*sengistan mahal olduğu*" için "*derununda bir nesne hasil*" olmadığı dile getirilmiştir¹¹³. Eğîn ve çevre köyleriyle ekonomik ve ticari ilişkilerin kurulmasını düzenleyen ve belirli aralıklarla Anadolu'nun çeşitli yerlerinde varlığını bildiğimiz haftalık pazar yerlerinden burada söz etmek olanağı bulunmamaktadır¹¹⁴. Bu, Eğîn'in çevre köylerle ekonomik ve ticari ilişkileri olmadığı anlamına gelmemektedir. Tam tersine Eğîn'le ona bağlı köyler ve çevredeki aşiretlerle arasında yoğun ilişkiler vardır ki aşağıda bu konuya yeniden döneceğiz.

Kazanın Kantarcılık Mukataası ile ilgili bir belge, kasaba merkezinde satılan ürünlerin vergilendirilmesi konusunda dikkate diğer ayrıntılara yer vermektedir. Buna göre, Eğîn Kazası'nda ahalinin kendi malları olarak pazara getirdikleri sebze, soğan ve diğer nesnelere "*rusum-ı kantariyesi*" Eğîn mutasarrıfı İsmail tarafından ödendikten sonra herhangi bir nesne ödenmiyordu. Oysa bu kişi, halkın sattığı mallardan yasalara aykırı olarak resm-i kantar adıyla bir vergi almak için reayaya baskı yapmaktadır. Bunun haksız bir vergilendirme olduğu anlaşılmış ve halkın "*mukataa-ı mezburenin vaki olan rüsumatı, her ne ise kanun-ı kadim olıgeldüğü üzere ahz u kaba olun*"duktan sonra "*ziyade nesne*" ödenmemesi gerektiğine işaret edilmiştir¹¹⁵:

"Kaza-ı mezbur sengistan mahal olub derununda bir nesne hasil olmayub rüsum-ı kantara müteallik mekûlatın cümlesi kaza-ı ahardan gelüb vezn ve kantar olunub kanun-ı kadim üzere rüsu-

113. BOA, Cevdet Maliye, 31530.

114. Krş. Suraiya Faroqhi, "16. Yüzyılda Batı ve Güney Sancaklarında Belirli Aralıklarla Kurulan Pazarlar (İçel, Hamit, Karahisar-ı Sakip, Kütahya, Aydın ve Menteşe), ODTÜ Gelişme Dergisi, 1978 Özel Sayısı, 39-85.

115. BOA, Cevdet Maliye, 31530.

mat-ı mutadesi hüsn-i rıza ile bayiinden ahz olunub müşterisinden ve ahaliden bir akça ve bir habbe alınmadığı beyanıyla resm-i kantariye kemafi'l kadim bayiler tarafından ahz olunmak için merkurum İsmail'e bir kıt'a emr-i şeref isdarı..."¹¹⁶

EğİN'in yakın çevresindeki köylerin tarımsal yönden verimsizliği belgelerde sık sık dile getirilmekte ve reayanın ancak geçimine yetebilecek kadar güçlkle elde edilen ürünlerin vergilendirilmesinde son derece dikkatli davranılması gerektiği üzerinde durulmaktadır. Sözelimi Abcağa köyü "*sengistan olup ahalisinin ziraat ve sair misüllü ticaretleri olmadığından bazı mahallerde kâin bağçelerinde husule gelen sebzevat ve erik ve dut misüllü hasılatlarının fıruhuyla dahi ticaret etmeyerek familyalarıyla kifaf-ı nefis*" ediyordu. Buna karşın, kaza müdürü bu köy halkından **öşr-i bağat** adıyla "*mugayir-i nizam*" 1800 kuruş alındığını ve bunun da köylüleri mağdur ettiğini bildirmişti. Yapılan inceleme sonunda "*EğİN kasabasında bazı hanelere muttasıl bağçeler âşarının bedelat-ı merkume ile maktuan ihalesi icra olunduğu defter-i mevcudedede muharrer ise de havi olduğu kurasında vaki bağçeler âşarının maktuan ihalesine dair bir gûna kayıt bulunamamış olduğundan keyfiyet Meclis-i Muhasebe-i Maliyeye ledelhavale ahali-i merkume taraflarından alınan öşür haneleri havlısında olan bahçeleri mahsulatından ise nizam-ı mezburu mugayir olacağından men ve def'i ve böyle olmayub da haneleri haricinde bulunan bahçeleri mahsulatından ise iddiaları vaki idüğünden bu halde dahi ber mucceb-i nizam âşarın taraflarından ahzile ziyade nesne alınmaması lazımgüleceği*"ne karar verilmiştir¹¹⁷.

Sınai Kuruluşlar

Yukarıda belirttiğimiz gibi EğİN Kasabası'nda tarımcılık öteden beri doğal koşullardan ötürü pek gelişme göstermemiştir. Sarıçiçek yaylasındaki köylerde tarım ve hayvancılık ileri bir aşama kaydetmiştir. Çıt köyünde sebzeçilik ileri gitmiştir. Bu köy, çevrenin sebze gereksinimini karşılamaktadır¹¹⁸. EğİN'i çevreleyen bir

116. Cevdet Maliye, 31530.

117. BOA BEO AMKT MHM, 9/74.

118. Osman Efe, EğİN Dedikleri, İstanbul, 1971, 10.

çok köyde sebze ve meyveciliğin öteden beri yörenin ekonomisi içinde önemli bir yer tuttuğunu belirtmek gerekir. Kasabanın yerli halkı, evlerini çevreleyen toprakları en iyi biçimde değerlendirerek kasabayı neredeyse bir sebze ve meyve bahçesi haline getirmişlerdir. Bu bahçelerde en başta dut olmak üzere armut, erik, kayısı, kiraz vb. meyveleri yetiştirilirdi. Dut ağacının bolluğu ipek böcekçiliğinin ve ipekçiliğin gelişmesine önemli bir katkıda bulunmuştur. İpekçilik, Kabuloğlu denilen ve halen çocukları Amerika'da yaşayan bir Ermeni tüccarının kurduğu tezgâhlar ile başlamıştır. Kabuloğlu kasaba merkezinden başka çevre köylerde de dut ağaçları yetiştirerek ipek kozacılığını ilerletmiş ve çıkardığı kozaları değerlendirerek ipekli kumaşlar ve ünlü (Mandin) sırmalı ve ipekli çarşafı bile dokutmaya başarmıştır¹¹⁹. Halıcılığın da önemli bir gelişme gösterdiğini belirtmek gerekir. Halıcılık Eğin'e ilk olarak Kadı Bekir Efendi tarafından getirilmiş ve dünya halıcılığı içinde (Eğin halısı) seçkin bir yere kavuşmuştur¹²⁰.

Dokumacılığın Eğin'de önemli bir yer tuttuğunu en azından XVIII. yüzyıla ilişkin belgeler ortaya koymaktadır (1138 (1725-1726) tarihli bir belgeden anlaşıldığına göre Eğin'de dokunan bezlerden resim alınmaya başlamasından ötürü esnaf, bezlerin boylarını ve enlerini kısaltmaya başlamış, bunun üzerine damga resmi lağvedilmiş ve boyahanelerin himaye edilmesi istenmiştir¹²¹. Ancak 1211 (1796/97) tarihli bir belgeye göre Divriği, Arapkir vb. kazalarını kapsayan penbe mukataası içinde kadın ve çocuklar tarafından yapılan ve satılan ufak-tefek pamuklu ve pamuk ipliklerinden (penbe ve rişte-i penbe) vergi alınmıyordu. Buna karşılık tezgâhlarda dokunan dokumaların beher topundan iki akça resim alınmıyordu¹²².

119. Osman Efe, **Eğin Dedikleri**, 11.

120. Osman Efe, **Eğin Dedikleri**, 11.

121. BOA, **Cevdet, İktisat**, 1885.

122. BOA, **Cevdet, Maliye**, 8993: "...Kaza-ı mezkûrda o makule sıbyan ve nisvanın pazar yerlerinde cüz'i ve perakende fûruht eyledikleri penbe ve rişte-i penbeden resim mütalebe olunmamak üzere ashab-ı destgâhın penbeden nesc ve imal eyledikleri emtianın beher topundan emsali mucibince ikişer akça rüsum-ı miri..." Ayrıca bk. Yücel Özkaya, **XVIII. Osmanlı Kurumları**, 109.

Yine bu dönemle ilgili belgeler, Eğin Kazası'nda "kırpas, alaca ve sair emtianın" üretildiğini ortaya koymaktadır¹²³.

Eğin dokumacılığında geliştirilen bir desen vardı ki buna Manusa (Gazelina) denilmektedir. Söylentiye göre sanat meraklılarından Enfiyecioğlu ile Çevlik Mahallesi'nden Cellikoğlu adındaki kişiler, Manisa'da bu sanatı öğrenerek gelip Eğin'de bir işyeri açıp çevreye yayılmasını sağlamışlardır. Bu nedenle Manisa'dan gelen dokuma deseninin adına yörenin ağzı ile (Manusa) denilmiştir¹²⁴ Eğin yazmaları çok ünlüydü ve bütün bölgede yayılmıştı. Charles Texier, Eğin'in belli başlı pamuklu dokumalarının arasında **peşkir**'in önemine değinerek bu tür dokumanın hem kadınların başlarını örtmek için kullanıldığını ve aynı zamanda bildiğimiz havlu işlevini gördüğünü belirtmektedir¹²⁵.

Dokumacılık açısından gelişen önemli bir tarımsal ürün üretimi de cehri idi. Cehri, boyu 1-2 metreyi bulan bir step bitkisidir ve bunun meyvesi boyacılıkta kullanılır. Cehri, yabani olarak yetişen bitkiden devşirildiği gibi aşılansarak ya da çelik dikmek suretiyle de cehrilik tesis edilebilir¹²⁶. 25 Şevval (1268=12 Ağustos 1852) tarihli bir belgeden anlaşıldığına göre, Eğin'de cehri, tarlalarda yetişen bir ürün olarak görünmektedir. Çünkü burada, "*Eğin kazası mütemekkinlerinden Kaspar*"ın "*kaza-ı mezkûrde mutasarrıf olduğu cehri tarlası*"ndan söz edilmektedir. Cehri hem dokumaların hem de derilerin boyanmasında kullanılırdı. Tabaklığın¹²⁷, dericiliğin ve ayakkabıcılığın çok gelişmiş olduğu Eğin'de cehri, sarı sahtiyanların elde edilmesinde de kullanılmaktaydı¹²⁸. Vital Cuinet'in söz ettiği ürünler arasında cehri de sayılmaktadır¹²⁹. 1325 (1907) tarihli

123. BOA, **Cevdet, İktisat**, 432.

124. Osman Efe, **Eğin Dedikleri**, 11.

125. Charles Texier, **L'Asie Mineure**, 590-591. Havlu, başa örtülen **yazma**'dan ve patiskadan yapılan **neçek**'ten daha kalın olduğu için genellikle soğuk havalarda kullanılır.

126. Tuncer Baykara, "'Cehri' Üzerine Notlar", **İstanbul Üniversitesi Coğrafya Enstitüsü Dergisi**, VIII/16 (1967), 160-164.

127. Krş. BOA, **Cevdet, İktisat**, 880 (1215=1800/1801).

128. Osman Efe, **Eğin Dedikleri**, 11.

129. Vital Cuinet, **La Turquie d'Asie**, Paris, 1890-1894, II, 365.

Mamuret'ü-laziz Salnamesinde eskiden 3000 batmanı¹³⁰ aşan cehri üretimi yapıldığı üzerinde durulmakta ancak Avrupa'dan ithal edilen boya maddelerin bu üretimi epeyce düşürdüğü belirtilmektedir¹³¹. Sözkonusu kaynak XX. yüzyıl başlarında Eğin'de cehri üretiminin 300 batmana kadar düştüğüne yer vermektedir.

Eğin Kazası'nda toplam 76 değirmenin bulunduğunu 1298 1881 tarihli salnamede belirtilmektedir. Bu değirmenlerin nefsi Eğin ve ona bağlı köylere göre dağılımı konusunda herhangi bir bilgi verilmemektedir. Eğin'de Kadıgözü'nü Fırat'a bağlayan derenin üzerinde 4-5 değirmenin bulunduğu bilinmektedir¹³². Diğerlerinin Eğin köylerinde işleyen değirmenler olduğuna şüphe yoktur.

Annuaire Oriental'in 1913 yılına ait sayısında (s. 1529), Eğin'in ekonomik durumu üzerinde dikkate değer bilgiler verilmektedir. Buna göre; tahıl, meyve, fasulye, kayısı, dut, koyun, keçi ve sığır derisi, balmumu, çiriş¹³³, yapağı, tereyağı, ceviz, kuru üzüm, cehri, vb. kazanın belli başlı ürünlerini oluşturuyordu.

Sanayi kapsamında değerlendirilebilecek ürünler arasında **manusa**, halı¹³⁴, pamuklu ve ipekli yazmalar, deri, kürk vb. ilk sırada yer almaktadır. Manusa ticaretinin çok canlı olduğuna da işaret edil-

130. Batman, Mardin, Erzincan ve Kemah kanunlarına göre on iki nevgiye eşitti. Bir nevgi ise 78 dirhem idi. Barkan, **Kanunlar**, 159, 163, 182, 185... Ayrıca bk. Hinz, **Islamische Masse**, 16-23. Suraiya Faroqhi, **Osmanlıda Kentler ve Kentliler**, (çev. Neyyir Kalaycıoğlu), Tarih Vakfı, İstanbul, 1993, 260.

131. **Salname-i Vilayet-i Mamuretü'l Aziz**, H. 1325/1907, 9.defa, Mamuretü'laziz Vilayet Matbaası, 1907, 187. Krş. Berrin Alper, **Kemaliye**, 26.

132. 27 Recep 1268 (=17 Mart 1852) tarihli bir irade, Eğin'de Halik Toros ve Bedros'un varisleri tarafından tasarruf edilen bir değirmenle Uzunçarşı'da bulunan bir fırın hakkında bilgi verirken buradaki değirmenlerin hukuksal durumu üzerinde oldukça önemli ayrıntılara yer verilmiştir (**BOA, İrade**, (Meclis-i Valâ), 8347).

133. Poudre d'asphodèle: Çirişotonun kökünün öğütülmesiyle yapılan ve su ile karılarak tutkal gibi kullanılan esmer, sarı bir toz (TDK, **Türkçe Sözlük**, I, 251).

134. **Son Posta** gazetesinde verilen bilgiye göre (16 İkinciteşrin 1936) Kemaliye'de halıcılık gittikçe gelişmektedir. Kasabada 70 tezgâh ve 500'den fazla işçi çalışmakta ve her yıl bir çok yerlere "*Türk sanatının en güzel örneği olan halılar gönderil*"mektedir. Yine burada verilen bilgiye göre Kemaliye'de halıcılık 1915'te başlamıştır. Özellikle Cumhuriyetin ilanından sonra büyük bir gelişme göstermiştir. Buradaki halıcıların kurdıkları şirketin sermayesi 30.000 liradır. Bunun dışında şirketin dışında kişilerin işlettiği 10-15 halı tezgâhı daha bulunmaktadır.

mektedir. Bunun yanında Eğin'in Fransa, İngiltere, Almanya, Avusturya, İran ile yoğun ticari ilişkileri vardı ve bu ülkelerden ithal edilen ürünlerden başlıcaları şunlardı: manifatura, pamuk ipliği, bakır, şeker, gazyağı, boya, işlenmemiş (ham) pamuk, kâğıt, zincir, kalay, işlenmiş meta, züccaciye, dikiş takımı, kimyasal maddeler, ilaç, mazı vb. önemli bir yer tutuyordu. Eğin'den dışarıya satılan belli başlı ürünler ise şöyle sıralanmaktadır: sansar, tilki ve tavşan postu, ham deri, sahtiyan, yazma, manusa, halı, keçi kılı, çiriş, dut, fasulye, badem, cehri vb.

Berrin Alper, bizim ulaşamadığımız bir kaynağa dayanarak¹³⁵ kasabada yaşayan Türklerle Ermenilerin yaptıkları işler konusunda zaman zaman çelişik bilgilerin verildiğine işaret etmektedir. Buna göre; tüccar, perakendeci, eczacı, saatçilerin çoğunluğu Ermeniler, kasaplar ve duvarcılar Türk, yapı ustaları, ahşap ustaları ve berberler Türk ve Ermeni, bakkal, baytar, hayvancılık yapanlar Türk, polisler Türk, mahkeme ve yönetim işlerinin 3/4'ü Türk, kiracılar Ermeni idi. Yine aynı araştırmacının yararlandığı bir başka kaynağa göre de¹³⁶ dokuyucular, ayakkabıcılar, demirciler, bakırcılar, kalaycılar, kuyumcular, bozacılar, dericiler ve sarrafların çoğunlukla Ermeni, tüccarlar, manavlar, eczacılar, saatçılar Türk idi. Kasaplık, marangozluk ve fırıncılık ise ortaklaşa yürütülüyordu.

Eğin'le yörenin yakın ve uzak köyleri arasında sıkı bir ekonomik ve ticari ilişki vardı. Sözelimi kalaycılar, ayakkabıcı tamircileri yılın belirli zamanlarında değişik köylerde konaklayarak bu işlerle ilgili hizmetleri yerine getiriyorlardı. Dokuma, yazma, mendil, tarak, ayna, ayakkabı (kalık) vb. satıcıları da (çerçi) bütün köyleri dolaşarak ürünlerini satar, kazandıkları para ile Eğin'e dönerlerdi. Çeşitli dallardaki ustaların (nabant, taşçı, duvarcı, marangoz vb.) da köyleri dolaşarak kendi işlerini yaptıklarını belirtmek gerekir. Buna karşılık köylerde özellikle yaylalarda üretilen yağ, peynir, çö-

135. Keçyan A. (Toplayan); Barsamyan, M. (Derleyen ve baskıya geçiren), **Eğin ve Eğinliler**, Paris, Amerikalı Eğin Ermenileri Derneği yayını, Paris, 1952, 144; Krş. Berrin Alper, **Kemaliye**, 157, not 124.

136. S. Eprikyan, "Eghin", **Pınasharhık Pararan**, (Anayurt Sözlüğü), Venedik, 1912, 79; Krş. Berrin Alper, **Kemaliye**, 157, not 124.

kelek, deri, yapağı gibi ürünler açısından Eğin önemli bir pazar ödevi görüyordu. Bütün bu ekonomik ilişkilerin eşek ve katır sırtında, aşılması güç yollardan geçilmek suretiyle sürdürüldüğünü belirtmek gerekir. Demiryolunun Çaltı vadisini aşarak Sivas'tan Erzincan'a ulaşması bu ilişkileri değiştirmede. Çünkü yaylalar demiryoluna oldukça uzaktı. Kaldı ki Eğin'in istasyonu olan Bağıştaş'tan da kasabaya ulaşmak ayrı bir sorundu. Ancak 1960'dan sonra karayollarındaki gelişme belirli ölçüde geleneksel ulaşım düzenini etkiledi. Ama ne var ki Eğin ve çevre köyler arasındaki ilişkilerin de önemi kalmadı. Çünkü gerek köylerin gerekse doğrudan doğruya Eğin'in nüfusunun epeyce azalması yüzyıllardan beri var olan dengeleri alt üst etti. Artık, çok yakın köyler dışında, bugün Eğin'e ne peynir satıcıları gidiyor ve ne de köylere Eğin'den çerçi geliyor¹³⁷.

Vergi Muafiyetleri

Eğin ve bazı çevre köyler halkı öteden beri belirli bir takım görevler karşılığında avarız¹³⁸, bedel-i nüzül¹³⁹ vb. vergilerden muaf tutulmuştu. Vergi muafiyeti Osmanlı İmparatorluğu'nda öteden beri görülen bir uygulamadır. Eğin Kasabası halkı Fırat üzerinde bulunan köprüyü "*tamir ve termim eylemeleri şartıyla köprücü tayin edilmiş avarız ve bedel-i nüzülden ve tekâlif-i saireden muaf ve müsellem*" olmuşlardı. Elimizde bulunan daha geç tarihli belgeler, 1147 (1734-35) yılındaki bir kayda gönderme yaparak söz konusu tarihte kasabada sadece 1 adet Müslüman nüzülhanesi, zimmi mahallerinden ise 25 avarız nüzülhanesi bulunduğunu belirtmekte, bunun 15 hanesinin Arapgir mukataasına zam olduğunu eklemektedir¹⁴⁰. Bundan anlaşıldığına göre kasabanın müslüman halkı yalnız

137. Bu bölüm kişisel gözlemlere, anılarımıza ve yıllarca önce, çocukluğumuzda, bize anlatılanlara dayanılarak yazılmıştır. Kendilerinden yararlandığım bugün ne yazık ki sonsuzluğa göçmüş yakınlarımı özellikle Hanım Abamı (anamın anası) saygıyla anıyorum.

138. Osmanlı İmparatorluğu'nda olağanüstü durumlarda divanın koyduğu para, mal ya da hizmet olarak ödenen olağanüstü bir vergi. Bk. Ö. L. Barkan, "Avarız", *IA*, II, 1-10.

139. Nüzül: Savaş sırasında ordu sefere giderken halktan alınan aynı vergi. Bk. Lütfi Güçer, *XVI-XVII. Asırlarda Osmanlı İmparatorluğu'nda Hububat Meselesi ve Hububattan Alman Vergiler*, İstanbul, 1964, 75-82.

140. BOA, *Cevdet Nafia*, 1196.

köprüyü bakmakla, onarmakla yükümlü olmayıp aynı zamanda buradan geçenlerin güvenliklerini de sağlamak zorundaydılar. Yani "*kasaba-i mezbur civarında cereyan eden Fırat nehri üzerinde mebni cisri tamir ve termim ve mûrur ve ubur eden ebna-ı sebile (yolcular) emnen ve salimen imrar eylemeleri şartıyla avarız-ı divaniye ve tekâlif-i örfiye ve şakkanun cümlesinden muaf ve müsellemler olduklarını havi tarih-i merkumda suret ve emr-i şerif verilmiş...*"¹⁴¹

Eğîn'in çok yakınında bulunan Abçağa köyünün halkının da avarız ve nüzülden muaf olduklarını belirtmek gerekir. Fakat bu köyün muafiyetiyle ilgili son derece ilginç gelişmelerin olduğu anlaşılmaktadır. Şöyle ki 1231 (1815-16) tarihli bir belgeden anlaşıldığına göre Abçağa köyü ahali si divan-ı humayuna bir dilekçe sunarak köyün civarında bulunan Koçan Beli ve Tut Beli ve diğer yerleri "*berren ve nehren hıfz ve hırsaset eylemek üzere üzerlerinde mukayyet olan avarız ve nüzülhaneleri ref ve tenzil ile bila ferman tekâlif-i örfiye ve şakkadan muaf ve müsellemler*" kılınmışlardı. Eğîn, Arapkir ve Çemizgezek kadıları da verdikleri ilamlarla bu köy halkının vergi muafiyetlerini ve yükümlülüklerini pekiştirmişlerdi. Köy halkının şikâyeti ve bu konuya gerekli açıklığın getirilmesi için yaptıkları başvuru üzerine arşivdeki gerekli belgeler gözden geçirilmiş ve soruna açıklık getirilmiştir. Abçağa köyü ahali si daha önce derbendci¹⁴² tayin olunarak üzerlerinde yazılı olan avarız ve nüzülhaneleri ref' olunmuş ve bununla ilgili olarak kendilerine emr-i şerif verilmiştir. Fakat bu ferman kazaen kaybolduğu için bunun teki-dini kapsayan yeni bir hüküm çıkarılması talep edilmiştir. Oysa başta Abçağa köyü olmak üzere Eğîn kazasına bağlı Pegir, Ekrek ve Gâmürgâb köyleri eskiden beri vergiye tabi oldukları ve üzerlerine düşen vergiyi ödedikleri halde birer yolunu bulup kendilerini bazı hizmetlere tayin ettirerek bundan kurtulmaya çalışmışlardır¹⁴³. Bu

141. BOA, **Cevdet Nafia**, 1196, Krş. BOA, **Cevdet Nafia**, 1193.

142. Krş. Cengiz Orhonlu, **Osmanlı İmparatorluğu'nda Derbend Teşkilatı**, Edebiyat Fakültesi, İstanbul, 1967.

143. BOA, **Cevdet Maliye**, 1908, 1163 (1749/50) tarihli bu belgeye göre: "*Eğîn kazasına tabi Gâmürgâb nam karyenin üzerinde yedi adet avarız ve nüzül hanesi olub ancak ahalisinin ekseri perakende olduklarından başka kalanlarının dahi hallerine zaaf ve ol mikdar haneyi edaya tahammül ve takattan kalmayub anlar dahi perakende ve perişan*

nedenle ödemeleri gereken "*tekalif-i örfiye ve şakkayı muafiyet iddiasıyla*" ödememek için direnmeye başlamışlardır. Bundan ötürü "*muafiyet iddiasıyla ısdar ettikleri emr-i şerifin*" kayıtları geçersiz sayılmış ve bunlarda artık eskiden olduğu gibi hanelerine isabet eden vergiyi ödemeleri gerektiğini kabul etmişlerdi. Fakat Abcağa köyü ahalişi üzerlerinde kayıtlı bulunan yirmi yedi buçuk avarız hanelerini kaldırarak o çevrede bulunan Koçan Beli demekle ünlü derbenden "*mürur ve ubur eden ebna-i sebili hıfz ve hiraset etmek şartıyla derbendci*" kaydolanmışlardır. Pegir köyü yakınında bulunan ve bu adla anılan boğaz son derece tehlikeli "*ekrad ve aşairin*" gelip geçtiği yerler olduğu için bir çok insan telef olmuş ve bu nedenle söz konusu köy halkının bazı avarız haneleri tenzil edilerek bunlara vergi muafiyeti tanınmıştır. Böyle bir uygulama diğer köyler için de geçerlidir. Böylece bu köylere hizmet karşılığında tanınmış olan muafiyete karşın kendileri yeniden avarız hanesi olarak kaydedilmek istenmektedir. Buna izin verilmemiş, ahalinin avarız ve nüzül haneleri, üzerlerine düşen görevi yerine getirmeleri koşuluyla bunlara yeniden emr-i şerif verilmiş ve daha önceki ayrıcalıkları geçerli sayılmıştır¹⁴⁴.

Öte yandan Eğin ve çevresindeki köylerin avarız, nüzül gibi vergilerin dışında Maden-i Humayun'a karşı da bir takım yükümlülükleri vardı. Keban ve Ergani'de üretilen altın, gümüş, kurşun, mürdeseng madenleri için Doğu Anadolu'da birçok sancak, kaza ve köylere önemli görevler yüklenmişti. Bunlar arasında odun, kömür

olacakları zahir ve nümayan olmakla hallerine merhameten üzerlerinde olan yedi hanenin üç hanesi afv ve tenzil olunmak ricasıyla arz-ı hal ederler..." Gâmürgâb köyü ile ilgili şu kayda da dikkati çekmek istiyoruz: "*Eğin kazasının senevi vergisi bidayet-i Tanzimat-ı Hayriye'de 1 yük almış beş bin kuruşa rabt olunub fakat kura-yı mezkûreden Gâmürgâb karyesi 157 haneden ibaret olarak bunun 24 hanesinin ashabı dahi pek fakir..*" (BOA, BEO.A MKT UM, 5/19, 1266.2.23).

144. BOA, **Cevdet Maliye**, 12103, 12140, 30983 (müsvedde). Aynı tasnifte bulunan bir başka müsvedde (no. 21083) kaydından anlaşıldığına göre Eğin kazasına bağlı Abcağa, Gâmürgâb yanında Venk, Geruşla ve Surk köyleri halkı da bir yolunu bulup vergiden muaf tutulmuşlardı. Kasaba halkının tümü de muaf olduklarını ilan ve iddia ediyorlardı. Bütün bu belgelerin Tanzimat'tan bir süre önce, İmparatorluk'ta bir vergi düzenlemesi yapılması gerektiği kanısının yerleşmeye başladığı tarihlerde düzenlendiğini belirtmekle yetiniyoruz.

temini, nakliye hizmetlerinin yerine getirilmesi gibi yükümlülüklerin bulunduğunu görüyoruz¹⁴⁵.

1181 (1767/68) tarihli bir belgeden anlaşıldığına göre Keban madeni işletmesi için son derece önemli olan kalhane kütüğü ve mağara ağacı vakit ve zamanında verilip yerine ulaştırılmadığı zamanda öteden beri Eğin Kasabası'nda var olan çam kütüklerinden rayici üzere on bin adet sağlanması yoluna gidiliyordu. Nitekim belirtilen tarihte de maden cevherini ayrıştırmaya (kal) elverişli kütük bulunamamış ve alışlageldiği üzere Eğin Kasabası'ndan on bin kütüğün alınması için Eğin kadısına, maden eminine, âyan-ı vilayet ve iş erlerine hitaben emr-i şerif yazılmıştır¹⁴⁶.

Yine 1218 (1803/1804) tarihli bir belgeden anlaşıldığına göre Kemah, Gercaniş ve Kuruçay kazalarından da Maden-i Humayun Kalhanesine 60.000 kütük ile 20.000 mağara ağacı temin edilmesi gerekiyordu. Ancak bunun içinden Eğin ahalisinin bina yapımında kullanmaları için 6.000 ağacın Ali bin Numan aracılığıyla satın alınması uygun görülmüştü. Yalnız ne var ki birkaç yıldan beri Eğin ve diğer yerlerde muhtekirler türemiş, bunlar bol akça getirerek yukarıda sözü edilen kasabalar halkından gizlice Maden-i Humayuna mahsus ayrıştırmaya elverişli kütükleri satın alarak başka yerlerde yüksek fiyatla satmaya başlamışlardı. Bu durum gitgide çam ağaçlarının yok olmasına neden olmakta ve bin bir zorlukla Maden-i Humayuna getirilen ağaçların niteliklerinin düşmesine, buna karşılık fiyatlarının artmasına yol açmaktadır. Bundan ötürü Maden-i Humayun için gerekli olan mağara ağacı ve kütükler tam olarak sağlanmadıkça dışarıya bir tek ağacın verilmesi dahi yasaklanmaktadır¹⁴⁷.

145. Fahrettin Tızlak, **Keban Yöresinde Madencilik (1775-1850)**, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1997.

146. **Cevdet, Darphane**, 202.

147. BOA, **Cevdet, Darphane**, 416. Maden-i humayuna kütük, ağaç ve kömür temin edilmesinde birçok zorlukların olduğunu da göz önünde bulundurmak gerekir. Zaman zaman eşkiyanın dağları işgal ederek kütükçülerin çalışmalarını engellediği görülmektedir (F. Tızlak, **Keban-Ergani Yöresinde...**). Bir aralık Eğin voyvodalığını eline geçiren ve daha sonra bu görevden alınan Köse Paşa hanedanından Veli Bey Maden-i Humayun için hazırlanan kütükleri yaktırmıştır (Necdet Sakaoğlu, **Köse Paşa**

Emlak, Nüfus Sayımları ve Nüfus

Tanzimat döneminde geniş kapsamlı bir vergi düzenlemesi gündeme geldi. Bu bakımdan vergi matrahına temel olacak emlak ve nüfus sayımı yapılacak, değişik adlarla alınan vergiler yerine herkes, gücüne göre belirli ölçüde bir vergi ödeyecekti. Kanun uyarınca her türlü gelir doğrudan doğruya merkezi hazine adına toplanacak ve giderler buradan karşılanacaktı¹⁴⁸. Kaldı ki Sultan II. Mahmut (1808-1839) döneminde vergi alanında yeni düzenlemeler yapılmış, iltizamlarla toplanan bir kısım hazine gelirleri doğrudan doğruya tahsil edilmeye başlanmış ve 1831 genel nüfus sayımından¹⁴⁹ sonra mal-mülk yazımı yapılmıştı¹⁵⁰. Böylece vergilerin "*herkesin hal ve tahammüllerine göre tarh ve tevzi edilmesi*"¹⁵¹ ana bir ilke olarak kabul edilmişti. Bu bağlamda Eğin Kazası da "*tahrir*" edilmiş, fakat haksız işlemlere karşı sürekli olarak devlet kapısını aşındırmakta usta olan Eğin halkı bu kez de "*Tütün itibariyle varid olan tekâlifin ekserisi İslam üzerine tarh ve tahmil ile tahsil ettirmekte bulunduğu*" şikâyetçi olmuşlardı¹⁵¹. Bu şikâyet yerinde görül-

Hanedanı, 99-105). Yine 1205 (1790-91) yılında Keban, Gercaniş ve Kuruçay'dan Fırat'a salınan kütüklerden 7.500 tanesinin Hapanos köyü ahalisi tarafından ele geçirildiği anlaşılmaktadır. **EŞS 1**, 72.

148. Reşat Kaynar, **Mustafa Reşit Paşa ve Tanzimat**, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1954, 226-234; Halil İnalçık, "Tanzimat'ın Uygulanması ve Sosyal Tepkiler", **Belleten**, 112 (1964), 660-671; Musa Çadırcı, **Tanzimat Döneminde Anadolu Kentlerinin Sosyal ve Ekonomik Yapıları**, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1991, 208.

149. Enver Ziya Karal, **Osmanlı İmparatorluğu'nda İlk Nüfus Sayımı, 1831**, Ankara, 1943.

150. Musa Çadırcı, **Tanzimat Döneminde**, 209.

151. İncelediğimiz belgelerde "*kaza-ı mezburda vaki kâffe-i ehl-i İslam ve reayanın mutasarrıf oldukları han ve hane ve bağ ve bahçe ve dekâkin ve arazileri ahabının isim ve şöretleriyle tahrir*" olunması gerektiğinden söz edilmektedir. Bu belgelerin 1256 (1840) yılında düzenlendiği anlaşılmaktadır. Bu tür kayıtları 1261 (1845) yılında İmparatorluğun büyük bir kesiminde yapılmış olan Temettuat sayımlarının bir başlangıcı, bir hazırlığı olarak kabul etmek gerekir. Bu bağlamda düzenlenen Temettuat defterleri sosyal ve ekonomik tarih açısından son derece önemli bilgileri içermektedir. Son yıllarda Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde ortaya çıkan bu defterler üzerindeki çalışmaların giderek arttığını belirtmek gerekir. Örnek olarak bk. Tevfik Güran, "On Dokuzuncu Yüzyıl Ortalarında Ödemiş Kasabasının Sosyo-Ekonomik Özellikleri", **İ.Ü. İktisat Fakültesi Mecmuası**, **Ord. Prof. Ömer Lütfi Barkan'a Armağan**, 41 (1985), 301-319; Mübahat S. Kütükoğlu, "Osmanlı Sosyal ve İktisadi Tarih Kaynaklarından Temettü Defterleri", **Belleten**, 225 (1995), 395-413.

müş olacak ki söz konusu "*maddenin nizam tahtına*" alınmasına yani Eğin Kazası'nda ehl-i İslam ve reayanın mutasarrıf oldukları hane, dükkân, bağ, bahçe, emlak ve arazinin muharrir tayin olunarak yeniden yazılmasına karar verilmişti¹⁵². 1840 tarihinden önce, Hafız Paşa'nın Sivas müşirliği sırasında Maden-i Hümayun emini İshak Paşa'nın çabalarıyla hem Eğin Kazası hem de ona bağlı Poşadı nahiyesi, 1250 (1834-35) tarihinde tahrir olunmuştu. Buna göre küçük ve büyük toplam nüfus 5649 nefer müslim ve 4485 reayanın mevcut olduğu anlaşılmıştır¹⁵³. Fakat o tarihten sonra merkeze yoklama defterleri gönderilmemiş olduğundan: "*Zikr olunan Eğin kazası ve Poşadı nahiyesinin nefs-i kaza mahallatıyla havi olduğu kurada sakin ve mütemekkin ehl-i İslam ve reayanın mutasarrıf oldukları emlak ve arazileri kıymet takdiriyle başka*¹⁵⁴ *zükûr-ı ehl-i İslam ve reayanın kebir ve sagir isim ve eşkâl ve sinleri ve reayanın müstehak oldukları cizye evrakı ve tezkeresi işaret olunarak bir neferi mektum kalmamak üzere*..."¹⁵⁵ yeniden yazılması gerektiği üzerinde duruluyordu. Bu belgenin sonunda, müslim ve ehl-i zimmet herkesin emlak, arazi ve mali güçlerine göre hiçbir ayırım yapılmaksızın vergilerini ödemeleri gerektiğine işaret ediliyor ve gayri müslimlerinin yaptıkları itirazların boş, irade-i seniyye ve nizamlara aykırı olduğu da özellikle belirtiliyordu. Bütün bu sayımların, XIX. yüzyılda Eğin'in ve çevresinde yer alan köylerin nüfusları konusunda önemli ipuçları verdiği şüphe yoktur.

Öte yandan Eğin'in XIX. yüzyıldaki nüfusu hakkında seyahatnamelerde bir takım yuvarlak sayılar bulunmaktadır. Yukarıda değindiğimiz gibi, 1844-1845 yıllarında yapılan temettuat sayımlarının Eğin'le ilgili defterleri henüz ortaya çıkmamıştır. "*Henüz ortaya çıkmamıştır*" diyoruz; çünkü Eğin'in o sırada bağlı bulunduğu Sivas eyaletinin çeşitli kaza ve köylerinde bu sayımlar yapıldığına göre kazanın bu uygulama dışında tutulması herhalde sözkonusu olamaz.

152. BOA, *Mühimme Defteri (MD)*, 253, 198.

153. BOA, *Mühimme Defteri (MD)*, 253, 198.

154. Başka sözü eski dilde ortaksız, müstakil, bütün anlamına gelmektedir. Türk Dil Kurumu, *Tarama Sözlüğü*, Ankara, 1963, I, 441.

155. BOA, *Cevdet Maliye*, 5916.

Seyahatnameler dışında Mamuretü'laziz Vilayeti salnamelerinde de nüfusla ilgili dikkate değer ayrıntıların bulunduğunu gözönünde tutmak gerekir.

Eğin'i Amasya'dan "*daha muhteşem ve güzel*" bulan Moltke'nin¹⁵⁶ anlatımından kasabanın kalabalık ve mamur olduğu sonucu çıkmaktadır. Fakat Moltke, Eğin'in nüfusu konusunda herhangi bir sayı vermemektedir. Buna karşılık Eğin'i 1835'te ziyaret etmiş olan J. Brant, burada bulunan 2700 evin 2.000'inde Türklerin, 700'ünde ise Ermenilerin oturduğunu yazmaktadır¹⁵⁷. Dr. Berrin Alper¹⁵⁸ bu sayıların C. Ritter¹⁵⁹ ve C. Texier¹⁶⁰ tarafından olduğu gibi aktarıldığına dikkati çekmektedir. Şemsettin Sami, nüfusun etnik ya da dinsel kökenini ayırt etmeksizin kaza merkezinin 10.000 kişiyi barındırdığını belirtmektedir¹⁶¹. Ayrıca aynı yazar, Ağın nahiyesiyle birlikte bütün kazanın nüfusunun 36.000'i bulduğunu da eklemektedir. Vital Cuinet, 1890 yılına doğru Eğin'in nüfusunu 19.000 olarak göstermekte bunun 11.439'unun Müslüman, 7.561'inin Gregor-yen Ermeni olarak kaydetmektedir¹⁶².

Önce Sivas sonra Harput eyaletine ve daha sonra da Mamuretü'laziz vilayetine¹⁶³ bağlanan Eğin'in bağlı bulunduğu yönetim biriminin nüfusunun hesaplanmasında bir takım güçlüklerin bulunduğu Justin McCarthy işaret etmektedir¹⁶⁴. Özellikle gerek Mamuretü'laziz, gerek ona komşu olan vilayetlerin sınırlarının sık sık deği-

156. Türkiye Mektupları, 246.

157. J. Brant, "Journey through a part of Armania and Asia Minor, in the year 1835", *The Journal of the Royal Geographical Society of London*, VI (1846), 204.

158. Kemaliye, 20.

159. C. Ritter, *Die Erakunde von Asien*, VII (1843), 791.

160. Charles Texier, *L'Asie Mineure*, Paris, 1862, 591. : "la population musulmane a une mosquée avec un minaret et d'autres temples de moindre importance; les musulmans occupent environ deux mille maisons et les Armeniens sept cents".

161. Ş. Sami, *Kamusu'l âlam*, II, 1019.

162. Cuinet, *La Turquie d'Asie*, II, 363.

163. BOA, *İrade (Dahiliye)*, 38901. Harput eyaletinin Mamuretülaziz tesmiyesine dair: 7 Şevval 1283 (=12 Şubat 1867) belgenin bütünü için ek'e bakınız. Mamuretü'laziz vilayetinin kurulması için ayrıca bk. Kemal Karpat, *Ottoman Population 1830-1914, Demographic and Social Characteristics*, University of Winconsin Press, 1985, 8.

164. Justin McCarthy, *Müslümanlar ve Azınlıklar*, (çev. Bilge Umar), İnkılap, 1998, 36-37.

şikliğe uğradığı görülüyor, fakat bu değişiklikler her zaman salnamelere yansımıyordu. Bu farklılık belki de merkezi yönetimin iyi örgütlenememiş olması yüzünden, diğer bölgelere kıyasla, daha karışık bir hal alıyordu. Bununla birlikte yazar, Mamuretü'laziz vilayetinin nüfus kayıtlarının daha sağlıklı olduğu sanısındadır¹⁶⁵. Yazar vilayetin Müslüman nüfusunu aşağıdaki tabloda görüldüğü şekilde özetlemektedir.

Tablo 1: Mamuret el Azîz Vilâyetinin Kayda Geçmiş Müslüman Nüfusu

Kaynak	Gerçek Yıl	Yayınlanmış Nüfus	Düzeltilmiş Nüfus
1301 Salnâmesi	†	273.690	345.889
Birinci Sayım	†	300.188	379.378
Arşiv Belgesi 2	†	300.194	379.385
Arşiv Belgesi 1	†	300.194	379.385
1305 Salnâmesi	†	342.286	432.581
1307 Salnâmesi	†	342.286	432.581
İst. Ü. Sicili	†	346.652	421.148
İst. U. Sicili	†	360.838	438.382
1312 Salnâmesi	†	375.668	474.769
1313 İstatistiği	1311	380.092	480.360
İkinci Sayım	1314	390.794	493.885
1330 Nüfus-i Umumî	1330	446.379	564.164
† Bilinmiyor			

Bunun yanında yazar, vilayetin 1305 (1887-88) yılından başlamak üzere 1332 (1913-1914) tarihi kadar geçen her yıl için de nüfusunun ayrı ayrı hesaplamıştır¹⁶⁶. Bunları teker teker burada belirtmeye gerek görmüyoruz¹⁶⁷. Ermeni nüfusu gelince: Bilindiği gibi 1878 Berlin antlaşmasıyla birlikte Ermeni sorunu gündeme gelmiş ve giderek uluslararası bir nitelik kazanmıştı. Osmanlı yönetiminden ayrı olarak İstanbul Ermeni Patrikhanesi de doğu vilayetleriyle ilgili birtakım istatistikler düzenlemeye başlamıştı. Bunda, Ermeni ya da gayri müslimlerin sayısını fazla ya da Müslüman nüfusu düşük göstermek gibi "*ideolojik*" bir tercihin sözkonusu olduğuna şüphe yok-

165. Justin McCarthy, **Müslümanlar ve Azınlıklar**, 36.

166. Justin McCarthy, **Müslümanlar ve Azınlıklar**, 43.

167. Ayrıca krş. Kemal Karpat, **Ottoman Population**, 144.

tur. Sorun geniş ölçüde Justin McCarthy tarafından tartışıldığı için burada üzerinde durmuyoruz¹⁶⁸. Ancak bu istatistiklerde Mamuretü'laziz Vilayeti'nin Ermeni nüfusu 1882 yılında 270.000; 1912 yılında ise 168.000 olarak gösterilmektedir.

Annuaire Oriental'ın 1905 yılına ait verilerinde (s. 1717) Eğin Kasabası'nın nüfusu herhangi bir ayırım yapılmaksızın 10.000 kişi olarak gösterilmekte ve burada 1941 ev bulunduğu belirtilmektedir. Oysa aynı yıllığın 1913 yılına ait verileri daha ayrıntılıdır. Nitekim burada kazanın toplam nüfusu 40.500 olarak verilmekte ve bunun 30.000'inin Türk olduğu üzerinde durulmaktadır. Geri kalan nüfusun dinsel açıdan dağılımı da şöyle hesaplanmaktadır: 9.300 Gregoryen Ermeni; 500 protestan Ermeni, 690 ortodoks, 10 katolik Ermeni. Bütün nüfusun barındığı ev sayısı ise 8.500 olarak gösterilmektedir. Eğin Kasabası'nın nüfusu ise herhangi bir ayırım yapılmaksızın 10.000 olarak gösterilmiş ve nefsi kazada 2.000 ev ve 438 dükkân bulunduğu işaret edilmiştir¹⁶⁹.

Prof. Kemal Karpat'ın vilayet salnamelerine dayanarak yaptığı hesaplara göre 1877/78 tarihinde Eğin'in de içinde yer aldığı Mamuretü'laziz Vilayeti'nin toplam nüfusu 95.000 ve buradaki hane sayısı ise 12.000 idi¹⁷⁰. Vilayetin 1894 tarihindeki toplam nüfusun ayrıntılarını da yine Prof. Karpat şöyle özetlemektedir¹⁷¹:

Uysurlar	Erkek	Kadın
Müslüman	162.115	138.073
Rum Ortodoks	281	262
Ermeni	38.990	34.188
Katolik	1.051	864
Yahudi	2.570	2.502
Protestan	19	19
Yabancı	39	28
TOPLAM	348.144	316.255
GENEL TOPLAM	664.339	

168. Justin McCarthy, **Müslümanlar ve Azınlıklar**, 45-59.

169. **Annuaire Oriental**, İstanbul, 1913, 1529.

170. Kemal Karpat, **Ottoman Population 1830-1914**, University of Wisconsin Press, 1985, 121.

171. Karpat, **Ottoman Population**, 152-153.

Bu genel tablo ve değerlendirmelerin dışında Mamuretü'laziz Vilayeti salnamelerinde doğrudan doğruya nefs-i Eğin'in nüfusuyla ilgili ayrıntılara da yer verilmektedir. Sözgelimi 1298 (1881) tarihinde basılan vilayetin ilk salnamesinde Eğin ve ona bağlı köylerin nüfusu aşağıdaki gibi verilmiştir:

	Eğin	Köyler
Müslüman	2.143	4.688
Ermeni	2.636	1.213
Rum	-	277
Toplam	4.779	6.178
Hane	2.087	2.895

Bundan sonraki salnamelerde (1301/1884, 1302/1885, 1305/1887, 1307/1890, 1308/1891 (Hicri) tarihli) Eğin'in nüfusu Ağın'la birlikte verilmiştir. Ancak belirtilen bütün bu salnamelerdeki sayıların değişmediği ve ilk verilen dökümlerin olduğu gibi yinelenildiği gözden kaçmamaktadır:

Hane	Yekûn	Müslim	Gayrimüslim	
8.233	18.207	12.700	5.507	maa Ağın

Bu sayıların art arda gelen salnamelerde değişmemesi yeni bir sayımın yapılmamasıyla ya da sayım konusunda karşılaşılan bir takım güçlüklerle açıklanabilir. Ayrıca köylerle ilgili herhangi bir işaret olmadığına göre söz konusu sayılar nefs-i Eğin ve nefs-i Ağın'ın nüfusunu belirtmiş olmaktadır. 1312 (1895) tarihli salname ise yeni bir sayımın sonuçlarını kapsamaktadır. Ancak verilen sayılar toplam olarak bütün vilayetin müslim ve gayrimüslim nüfusunu göstermektedir. Bunlar üzerinde yukarıda durduğumuzdan yinelemeye gerek görmüyoruz.

Eğin Esnaf Örgütü

Eğin'de dokumacılığın, demirciliğin, ayakkabıcılığın, boyacılığın gelişmesi ve bu alanda verilen hizmetlerin çevre köylerini de kapsaması, kasabada oldukça kalabalık bir esnaf grubunun ortaya

çıkmasına ortam hazırlamıştır. Bu alanda elimizde bulunan en derli toplu kaynaklardan biri 1264 (1847-48) tarihli ve 7 numaralı Eğin Şer'iyye Sicili'dir. Bu defterin verilerine göre kasabadaki debbağlar esnafı 18 dükkânla temsil edilmektedir. Kefşgeran yani ayakkabıcı ya da pabuççu esnafı kasabadaki en kalabalık esnaf topluluğudur. Bunların sadece kasabada 108 dükkân işlettikleri anlaşılmaktadır. Abcağa köyünde ise 5 dükkân bulunuyordu. Mutaftçıyan esnafının¹⁷² işlettiği dükkân sayısı ise 6'dır. Bir keçeci esnafının da mutafçılara "ilhak" olduğu belirtilmektedir. Yine aynı şekilde 4 saraç dükkânının da mutafçıyan esnafına ilhak olduğu kaydedilmiştir. Terzi esnafının dükkân sayısı kasaba içinde 48, Abcağa köyünde ise 5 idi. Yine terzi esnafına "mülhak" kürkçıyan esnafı 16 dükkân olarak hesap edilmiştir. Ayakkabıcı, pabuççu (kefşgeran) esnafından sonra en kalabalık topluluğun çulhacıyan¹⁷³ esnafı oluşturmaktadır ki bunların işlettiği dükkân sayısı 77'dir. Toplam destgâh (tezgâh) ise 102'dir. Diğer esnaf boyacıyan, tüccaran, çerçıyan, attaran, duhancıyan (tütüncü), ahengeran (demirciler), saatçıyan, kalaycıyan gibi meslek topluluklarından oluşuyordu. Eğin'de 7, Abcağa köyünde 1, Gâmürgâb köyünde 1 hanın bulunduğu belirtilmektedir. Ekmekçi esnafından 9'u nefsi Eğin'de bir tanesi de, Eğin'in hemen hemen mahallesi niteliğinde olan Abcağa köyünde idi. Katırcı taifesi 75 kişiden oluşuyor, duvarcı ustalarının sayısı ile amelelerle birlikte 56'yı buluyordu. Bütün bunların dökümünü ekte veriyoruz. Ancak işaret etmek istediğimiz bir nokta da değirmenlerle ilgilidir.

Moltke, Eğin'i ziyaret ettiği zaman (1839) dağdan aşağıya çağlayarak inen suların biri üzerinde beş değirmen saymıştı¹⁷⁴. Bizim kullandığımız Şer'iyye Sicili'nde Eğin'de 32 dakik (un) fabrikasının bulunduğu kaydedilmiştir. Herhalde bunlardan bazıları Eğin'e çok yakın olan köylerde kurulmuş olmalıdır. Diğer köylerde 16 un

172. Mutaflar, keçi kılını işlemek suretiyle kolan, burunsalık, köstek, torba, harar, çul, heybe, urgan ve yular yaparlardı. Bk. M. Çağday Uluçay, **XVII'nci Yüzyılda Manisa'da Ziraat, Ticaret ve Esnaf Teşkilatı, Resimli Ay**, İstanbul, 1942, 77-79.

173. Çulhacılık, destgâhta işleyen, bez vesair mensucat döküme işlemi. Bu işle uğraşan esnafa çulhacıyan denilmekte ve sanatın ilkel maddesini ise pamuk oluşturmaktadır (Bk. Uluçay, **Manisa'da**, 62).

174. Moltke, **Türkiye'de Durum**, 247.

değirmeni ve 9 dink sayılmaktadır. Bu un değirmenlerinden bazıların sel değirmeni olduğu belirtilmektedir. Ancak, dink üzerinde durmak gerekir. Çünkü, dink sözü Osmanlı döneminde çeltik değirmenleri için kullanılmaktadır¹⁷⁵. Fakat Eğin ve çevresinde çeltik tarımı yapılmamaktadır. Bu nedenle, eğer yanılmıyorsak, Eğin'de dink olarak adlandırılan değirmenler, çeltik değil fakat bulgur değirmenidir¹⁷⁶. Nitekim Salnamelerde bulgur değirmenine dink denildiği görülmektedir.

XX. yüzyıl başlarında Eğin esnafının durumunu açıklayan bir başka kaynaktan daha söz etmek gerekiyor. Bunlar *Annuaire Oriental* başlığı altında yayınlanan ve bütün İmparatorluğu ilgilendiren istatistik verileri içermektedir¹⁷⁷. Bunlardan 1905 yılında basılan salnameye göre Eğin esnafı pek kalabalık gözükmemektedir. Sözkonusu tarihte Eğin'de 16 banker adı verilmektedir. Pamuklu yazma ve mendil üreticilerinin sayısı 6'dır. Bunu beş saatçi izlemektedir. Büyük tüccar sayısı ise 10 kişidir. Bunların dışında 10 tane de kürkçü bulunmaktadır. Derici sayısı 7, pamuklu ve ipekli dokuma üretici sayısı ise 9'dur. Buna bir iki doktor, eczacı, fotoğrafçıyı da eklemek gerekir¹⁷⁸. Hatta adı geçen salnamenin Eğin'de bir de şeref temsilcisi bulunmaktadır.

Annuaire Oriental'ın 1913 basımı ise son derece ayrıntılıdır. Eğin'de hemen hemen bütün üreticilerle satıcıların adları verilmiş, okul sayıları belirtilmiş, otellere varıncaya kadar kasabanın ekonomik, sosyal ve kültürel yaşamında rol oynayan kuruluşlar teker teker belirtilmiştir. 1913 yılı kasabanın son parlak yıllarından biridir.

175. Ömer Lütfi Barkan, **Kanunlar**, Fihrist. Dink; el ile veya su kuvvetiyle işleyen dövme aleti demektir (M.Z. Pakalın, **Osmanlı Tarih Deyimleri...**, 1, 452). Bu nedenle pirincin ezilmesi değil dövülmesi sözkonusudur.

176. Su kuvvetiyle işleyen un değirmeni ile bulgur değirmeni arasında fark yoktur. Ancak bulgur değirmeninin taşı tırtıklı olduğu için kaynatılmış ve kurutulmuş buğday taneleri ezilmez, fakat kırılır. Yörede bir de aşlık değirmenleri vardır. Bunun işleyişi farklıdır. Bir eksen etrafında dönen ve suyla işleyen dikey durumdaki taş, buğdayın tanelerini ıslatılmak suretiyle kabuğundan ayırmaya yarar. Buna yörede aşlık denilmektedir ki, bunun bir başka adı da dövme'dir.

177. **Annuaire Oriental**, Fransızca olarak İstanbul'da yayınlanıyordu.

178. **Annuaire Oriental**, İstanbul, 1905, 1716/1717.

Çünkü 1914 yılında başlayan seferberlik, onu izleyen kıtlık dönemi bütün ülkenin olduğu gibi bu yörenin de büyük bir sosyal ve ekonomik bunalım içine düşmesine neden olmuştur. Eğin ve çevresindeki Ermeniler tehcir kapsamına alınmamıştır¹⁷⁹. Ancak Eğin ve yöresinden özellikle yeniden canlanan dış göçü önlemeye olanak bulmuştur. Yine de Eğin, yukarıda belirtildiği gibi Cumhuriyet döneminde de uzun süre yörenin ekonomik, ticari ve kültürel yaşamında önemli bir rol oynamaya devam etti. 1950'den sonraki yeni göç dalgası ise bölgenin gelişmesine ve ilerlemesine daha ağır darbeler vardır. Yalnız son yıllarda başlayan geri dönük göç olgusunun Eğin'in sosyal, ekonomik ve kültürel kimliği açısından olumlu sonuçlar doğuracağı inancındayız.

179. Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi (1908-1918)*, TTK, Ankara, 1996, 454.

EK 1
H 1264 / 1847 yılında yapılan
Esnaf Sayımı Sonuçları
EğİN Şer'iyye Sicilleri, no 7

<u>Esnaf Adı</u>	<u>Dükkân</u>
Esnaf-1 Debbâğın	18
Esnaf-1 Keşşgeran (Ayakkabıcı)	108
Der Karye-i Abcağa (Esnaf-1 Keşşgeran)	5
Mutafcıyan	4
Der beyan-1 mutafcıyan	2
Esnaf-1 mezbur keçeci esnafından olup mutafcıyan esnafına ilhak olundu	1
Esnaf-1 saracıyan esnaf-1 mezburlara ilhak olundu	4
Esnaf-1 derziyan beyan şüd	48
Der karye-i Abcağa esnaf-1 derziyan	5
Der beyan-1 esnaf-1 kürkçüyan mülhak-1 derzi	16
Der beyan-1 esnaf-1 çulhacıyan	77
Destgâh	102
Der beyan-1 esnaf-1 [yırtık]	4
Der beyan-1 esnaf-1 boyacıyan (Mülhak-1 cellah)	5
Der beyan-1 esnaf-1 tüccaran	56
Der karye-i Abcağa İslam tüccarları	5
Der beyan-1 esnaf-1 çerciyan mülhak-1 tüccaran	7
Esnaf-1 dellal mülhak tüccaran	3
Der beyan-1 esnaf-1 attaran	9
Esnaf-1 hekiman (mülhak-1 attar)	3
Esnaf-1 duhancıyan	24
Der beyan-1 esnaf-1 bakkal	52
Der beyan-1 esnaf-1 kasab	22
Der beyan-1 [esnaf-1 berberan]	18
(Berber esnafına mülhak sünnetçi)	1
Esnaf-1 Nalband	11
Esnaf-1 Ahengeran (demirci)	13
Esnaf-1 Çilingiran esnaf-1 mezkûr pancurcu esnafına ilhak	5

<u>Esnaf Adı</u>	<u>Dükkân</u>
Esnaf-1 Tüfenkçiyân (mülhak-1 demirci)	3
Esnaf-1 Saatçiyân	15
Esnaf-1 Kalıpçiyân (mülhak-1 saatçiyân)	30
Der beyan-1 esnaf-1 Hancıyan (han)	7
Abcağa karyesi	1
Gâmürgâb karyesi	1
Senkçiyân (mülhak-1 hancıyan)	8
Esnaf-1 Kahveciyân (mülhak-1 hancıyan)	5
Der beyan-1 Kasaban (bir tanesi Ekrek köyünde)	22
Der beyan-1 esnaf-1 Ekmekçiyân (ekmekçi)	
(1 tanesi Abcağ köyünde)	10
Esnaf-1 Değirmenciyan (köylerle birlikte)	32 (değirmen)
Dink (bulgur değirmeni)	9 "
Der beyan-1 Esnaf-1 Çömlekçiyân	5
Kireçciyan	1
Esnaf-1 Hızarcıyan	11 (bab)
Esnaf-1 Dülgeran	27
Esnaf-1 Dıvarcıyan	23
Köylerde	5
Amele (Mülhak-1 Dıvarcıyan)	36
Köylerde	20
Der beyan-1 hamalan-1 arka	15
Seyisan	44
Der beyan-1 taife-i katırcıyan	75
Der beyan-1 esnaf-1 bargıran	16
(son sayfa yırtık) ancak burada okunamayan 6 esnaf dahi var.	
Bunların sayıları ise 24, 25, 26, 27, 28, 20 olarak okunabilmektedir.	

EK 2

EğİN Mahalleleri

Aşağıdaki listede yer alan EğİN mahalleleri Tapu-Tahrir Defterleri, Şer'yye Sicilleri, Salnameler ve Arşiv belgelerinden çıkarılmıştır. Bu bakımdan uzun bir tarihsel süreci kapsamaktadır. Bütün bu mahallelerin her zaman ve aynı anda varolduğu düşünülemez. EğİN'in mahalle adları açısından geçirdiği değişiklikleri, bu liste ortaya koymaktadır. Tapu-Tahrir defterinde geçen birkaç mahallenin adının çözülemediğini de üzülerek belirtmek isteriz. Bu mahallelerden bazıları günümüzde de varlığını sürdürmektedir (Alper, **Kemaliye**, Ek 6). Eskiden mahalle olan yerleşim yerlerinin büyük bir bölümü ise boş arazi halinde bulunmaktadır.

Mahalleler

Arapoğlu
 Arıki Sufla
 Arıki Ulya
 Aşağı
 Aşağı Knısa (Kilise)
 Ayvalık
 Bağırsak Ağzı
 Bahçe
 Cizyedar
 Çarşıbaşı
 Çevlik
 Çiçek
 Çukur
 Dedeoğlu
 Değirmen
 Enbiya
 Eskicioğlu
 Gümrükçü
 Hatimoğlu
 İncidüzü
 İshak Paşa

Karip Kavari
Kasapođlu
Kâvid (?)oğlu
Kazgancı (Kazancı)
Kazgancı (Kazancı) Üstü
Keşişoğlu
Koca Ali
Koçan
Kömürcü
Köybaşı
Kürekçiođlu
Misalođlu
Müftü
Orta Cami
Orta Tepe
Osmanpaşa
Sandıkbaşı
Seyyit Ali
Sofuzade
Sufla
Şehsuvar
Şişhaneoğlu
Tabur
Tahta Camii
Taşdibi
Yađmur Dere
Yukarı
Yukarı Kilise

EK 3**BOA, Cevdet (Dahiliye), 13878**

Devletlü inayetlü merhametli Sultanım Hazretleri Sağ olsun

Bu kulları Eğin kazasına tabi Ekrek nam karyenin derbendci reayaları olup hın-i fetihden berü Kızılbel Keban ve At Uçuran nam mevziin derbendcileri olub derbend-i mezburu hıfz ve hırsatden bir türlü kusurumuz olmayub derbend-i mezkûrun hudud-ı dahilinde Beşiktaş Köprüsü demekle maruf cısr harab olub bir yerden bir akça vakfı ve bir kimesnesi olmadığından muattal kalmağla nehr-i mezburun hareketi mahallerde nice ebna-yı selsebil ve hayvanata zararı ve muzayaka çekmeleriyle bu kulları kendü malımızdan kârgir bina etmek murad eyledikde yine kaza-yı mezbur karyelerinden Hapanos nam karye ahalileri kaza-ı mezbur kadısından muradları üzre arz alub mücerred hane-i avarızımızdan muaf ve müsellemler oluruz deyü cısr-i mezburu bizler bina edelüm deyü der aliyyeye gelüb bu kulları dahi kemafievvel derbend-i mezburu hıfz ve hırsat ve cısr-i merkumu dahi kendi malımızdan kâgir bina etmek üzre aruhal eylediğimizde saadetlü defterdar paşa hazretlerine havale buyrulup mezburlar muarazadan men'e bu kulları vech-i meşruh üzre kadimi üzere derbendci ve köprücü olmak şartıyla telhisi mucibince yerimize emr-i âli ihsan ve mahalline vardığımızda karye-i Hapanos ahalileri kurallarına tabi birkaç kimesneler ile müttefik ve cısr-i mezburu bizler bina edüb Devlet-i Aliyyeye gideriz muaf ve müsellemler oluruz deyü cısr-i mezburun üzerine bir iki ağaç uzadup bu kulları dahi habir olduğumuzda zabitleri ve serdar marifetleriyle mürafaa-ı şer' için davet-i şer olundukda adem-i itaatlerinden naşi şer'e gelmeyüb mürafaadan imtina etmeleriyle mercudur ki Arapkir Valisi ve Arapkir vilayeti kadıları ve serdar ve iş erleri marifetleriyle karye-i mezbur ahalileri ile mürafaa ve cısr-i mezbur üzerine götürüp uzattıkları ağaçlar kaldırılmayub mukaddema yedimize ihsan buyrulan emr-i âli mucibince cısr-i mezburu bu kulları kâgir bina edüb mümanaat ederler ise arz ve ilan olunmak babında ferman sultanımızdır.

Bendeğan-ı ahali-i karye-i
Ekrek

Arz-ı Bendeleridir ki

Ashab-ı arz-ı hal Eğin kazası muzafatından Ekrek nam karye analilerinden olub derbendiler olmağla kurb ve civarında vaki Bektaş (*aruhalde Beşiktaş*) köprüsü demekle maruf cisrin tamirine medar olur vakfı olmayub harap olmağla ahali-i karye tamir eylemek murad eylediklerinde Hapanos nam karye ahaliileri zıkr olunan cisri biz tamir ederiz ve hanemizi ref ettirüb köprücü oluruz deyu cisri mezkûrun tamirine mümanaat etmeleriyle maruz'üz-zıkr köprüyü ahali-i karye kârgir bina eylemek üzre izin ve ruhsat vermek için istida ederler mahallinde marifet-'i şerle görülüp keyfiyeti arz ve ilam olunmak üzre emr-i şerif tahriri babında ferman devletlü iz-zetlü Sultanum hazretlerininidir.

Sağ üst

Eğin kadısına hüküm ki

Kaza-i mezbura tabi Ekrek nam karyenin derbendci reayaları dersaadetime arzıhal edüb mezburlar kadimüleyyamdan beri derbencilik hizmetinde olub bir vechile kusurları olmadığından başka kurbünde vaki Beşiktaş köprüsü demekle maruf cisri tamir ve termimine medar olur vakfı olmamağla mezburlar kendi mallarından tamir ve termim edüb hem derbendci ve hem köprücü olup ahardan müdahale olunmak icap etmez iken ahar karye ahalisinden bazı kimesneler kendülerini köprücü kaydettirmek için kadıdan arz alup Asıtane tarafına gelüp b'ivech müdahale ve taaddi sadedinde olmalarıyle def için emr-i şerifim verilmek ricasına istida inayet eyledikleri ecilden hazine-i amiremde mahfuz olan mevkufat defterlerine nazar olundıkda Eğin kazasına tabi Ekrek nam karyenin ahaliisi otuz üç nefer ile Kızılbel ve Keban ve Atuçuran nam mevziin derbencileri olduklarından yedlerinde muafname-i humayunları olduğu bin yetmiş bir senesinde muharrer şerh vermeğın kayd olduğu mestur ve mukayyed bulunmağın mucibince emr-i şerif tahriri babında telhis arz olundıkda imdi telhis mucibince hüküm deyu ferman-ı âli sadr olmağın emr-i şerif verilmiştir.

Fi 3 Zilkade 1144 =28 Nisan 1732

Vech-i meőruh űzre emr-i űerif verildiĐi mukayyedir ferman devletlű ve saadetlű sultanım hazretlerininidir

Fi 10 Safer 1144 = 7 űubat 1732

Kaza-i EĞin der liva-yı Arapkir

K. Ekrek neferan adet 74

Hasıl 8896, hisse 7600

EK 4
BOA, İrade (Meclis-i Vâlâ), 2403

Devletlü Efendim Hazretleri

Harput Eyaleti dahilinde vaki Egin kasabasında kâin bahçe ve Ortatepe ve Koçan ve Erik nam mahallerde inşası icâb eden dört adet çeşme ile icra olunacak su lede'l-keşf kırk beşbin guruş masarifi ile vücûda geleceği ve ol babda tanzim olunan keşif defterleriyle mahalle mazbatasını irsal olunduğu beyanıyla icrây-ı iktizâsı ifadesine dâir cevaben eyalet-i merkume valisi atufetli Paşa hazretleri tarafından vârid olan bir kıta tahrirât Meclis-i Vâlâ'ya lede'l-itâ zikr olunan mahallerin suları hayli müddetten beri münkati olarak ahali si bu babda muzâyaka ve zarurete duçar olmuş olduğundan mezkûr çeşme ve suların inşâ ve icrası bundan mukaddemce rikâb-ı hümayun-ı hazret-i şahaneye ba arzihal inha ve istirham olunmuş ve suret-i tesviyesine ol vakit emr ve irade-i seniyye müteallik buyurulmuş ve mezkûr çeşmelerin bir güna vakfı olmadığı dahi sıyak-ı iş'ârdan müstefad olmuş olmasıyla badehu iktizasına bakılmak üzere suret-i inhâ ve istizana nazaran bu babda olan rey-i vâlâların istif-sârı lâzım geleceği Meclis-i Vâlâdan ifade kılınmış ve evrâk-ı merkume manzur-ı devletleri buyurulmak üzere leffen gönderilmiş olmağla bi'lmütalâa bu babda rey'-i vâlâları ne vechile ise iş'ar ve evrakın iade ve tıyarı muvafık-ı himem-i bedihiyeleridir

Fi Sene 16 Şevval 64 = 15 Eylül 1848

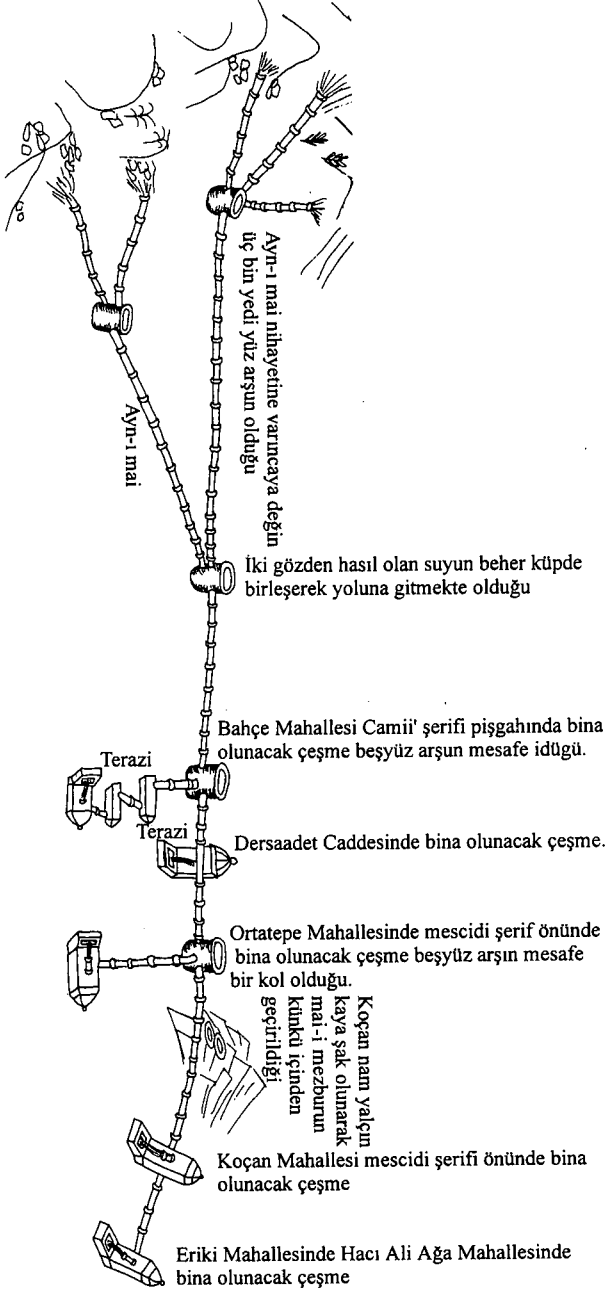
Mâruz-u çâker-i keminelidir ki

Müfad-ı fermannâme-i sâmi-i asafnameleriyle evrak-ı melfüfe müeddası rehin-i izânı çâkeri olmuş ve emr ve iş'ar buyurulduğu üzere zikr olunan çeşmeler ile suyun inşâ ve icrası hakkında mukaddema şerefsünuh ve sudur buyurulan irade-i seniyyeye dair hazinece bir güna malumât bulunmamış ve ibtida-ı Tanzimât-ı hayriyede celb olunan tevzi defâtirine çeşme ve köprü mesârifi dahil bulunan mahallerde çeşme vesaire tamir ve inşası vuku'unda mesarifi hazine celile'den ifâ ve tesviye olunmakta ise de eyalet-i merkume vergüsü mahall-i saireye makis olmayub uyarına göre hafifce tesviye

ve tahsis olunduğuna ve suret-i inhâya nazâran mârru'z zikr çeşmeler ile suyun inşa ve icrası lâzımeden ve mesarifi dahi cüz'iyât kabîlinden bulunduğuna binâen masarîf-i merkumenin ahali tarafından ifa olunmak üzere tesviyesi münasib gibi hatırgüzâr-ı çakeri olarak evrâk-ı merkume leffen iade ve takdim-i hâkipây-ı asâfleri kılınmış olmağla suret-i hale nazârân ne vechle irade-i aliyye-i hazret-i vekâletpenâhileri müteallik buyurulur ise ol vechle icâbının icrası babında emr ü ferman hazret-i minleh'ülemrindir.

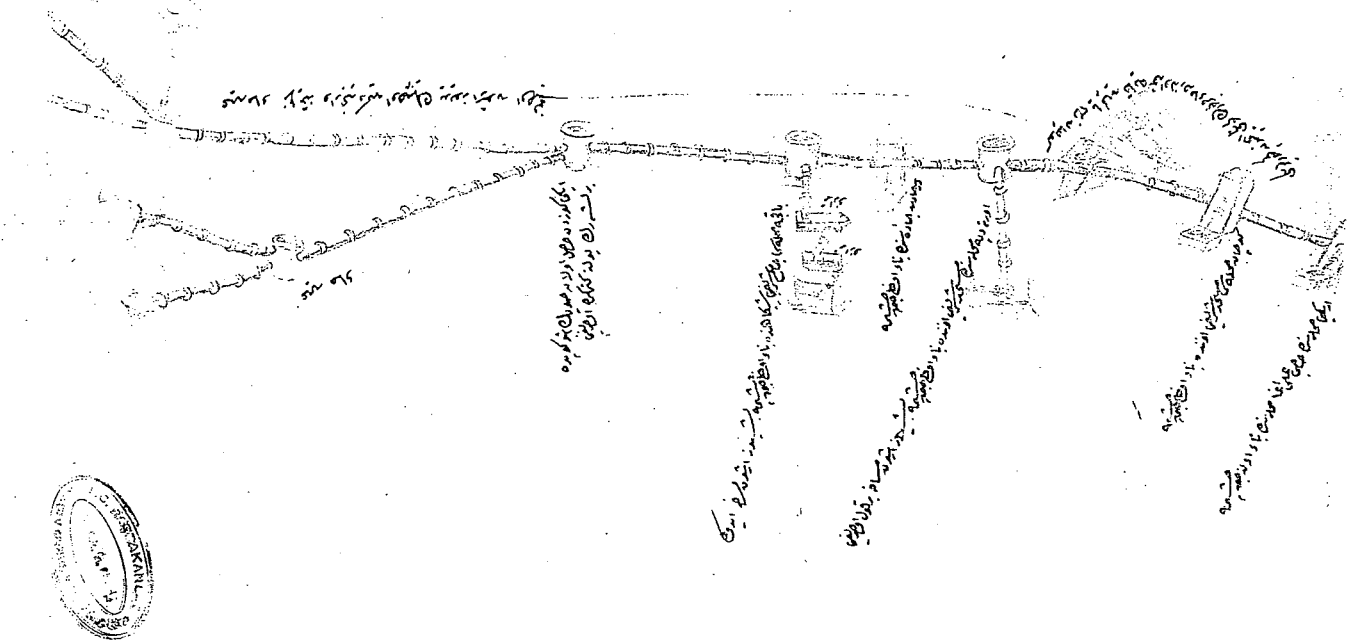
24 Şevval 64 = 23 Eylül 1848

BOA, İrade (Meclis-i Valâ) 2403 Eki

İRÂDE MECLİS-İ VÂLÂ 2403

Eğin Kasabası su şebekesi planı sureti ve yeni harflerle işlenmiş halı (İşleyen Arş. Gör. Sevinç Gök)

İRRADE MECLİS-İ VÂLÂ 2403

Eğın Kasabası su Şebekesi planı sureti ve yeni harflerle işleyen Arş. G3r. SevinÇ G3k)

EK 5**1298 (1881) tarihli Mamuret'ül-aziz Vilayeti Salnamesinde
Eğin Kazasıyla İlgili İstatistik Veriler**

Çeşme	110	Buğday dingi	12
Şehir	1	Değirmen	76
Cami	7	Arsa	8
Mescit	52	Yağhane	7
Medrese	12	Boyahane	5
Rüştiye	1	Nalbanthane	7
Mektep (Müslim)	66	Meyhane	2
Mektep (gayrimüslim)	11	Kovanlık	15
Dükkân	958	Cehrilik	1
Havuz	1	Tarla	28295
Kavaklık	1	Harmanyeri	310
Söğütlük	1	Mera	45
Dutluk	1	Köprü	2
Sebzelik	1	Kilise	13
Hamam	6	Murahhashane	1
Kahve	11	Manastır	1
Fırın	15	Karkuyusu	1
Ahır	178	Kabristan (Müslim)	53
Samanlık	10	Kabristan (gayrimüslim)	14

EK 6 BOA, Cevdet (İktisat), 1655

Devletlü inayetlü merhametlü Efendim, Sultanım hazretleri

Devlet-i ikbaliyle sağ olsun arz-ı hal-i reaya kullarıdır ki ceddimiz Siran oğlu mağdesi Ferhudat ve Bütük oğlu mağdesi Hasrub nam zimmilerin Eğin Kasabası derununda cereyan eden Ekbenzu (?) demekle maruf derenin öte canihinde Koltaşoğlu demekle meşhur bağ dibinden mülkleri olan mevziden kadımüleyyamdan berü dere-i mezkûre suyuna mahlutan itlâf ve zaide olan mai lezizin derey-i mezkûre üzerinde olan cisrden künk ile berü tarafa nakl ve Çiçek mahallesi ve sair tarik caddelerde hasbetenillallah ibadullah için bina ve vakfeyledikleri malumul aded çeşmelere icra eyledikleri mai leziz-i mezkûrun cereyanına ve iktiza eden tamir-i terkimine müdahale icap etmez iken Sandıkbağı Mahallesi ahailerinden bazı kimesneler mücerred tam-ı hamlarından naşi celb-i mal sevdasıyla kâh künkleri kebir künk vaz olunmuş ve kâh tarik-ı ahar ile taaddi tamir ve terkimine ve vaz' olunan künklerine müdahale ve abduallah (=?ibadullah) için cereyan eden mai-i mezkûrun icrasına mümanaat eylediklerinden makeddema işbu müdahalelerini vakf-ı mefturdan Siranoğlu Kirhor ve anın oğlu Boğdsar şartıyla ba arz-ı hal inha eylediğinden mahallinde tarafü şartıyla vaki olan müdahalelerini men ve def babında yüz elli bir senesinde hüdavendigâr-ı esbak cennetmekân firdevs aşıyan Sultan Mahmud han tabe serahü hazretlerinin zamanında sadır buyrulan emr-i alişan mucibince mahallinde ledet-terafü marifet-i şer ve tarafeynin rızalarıyla işbu çeşmeler için Çiçek mahallesi taraflarına cari olan mai leziz-i mezkûr küngünün ağzının menfezi birbuçuk nişan ve zivana (?) tarafına menfezi bir nişan olmak üzere karar ve rızadara ve taraf-ı kullarına hüccet-i şer' itasıyla fasl-ı hatm olunup yüz seneden tecavüz mai teziz-i mezkûr bunca çeşmelere cari olup ehl-i İslam ve reaya kulları reyyan ola-gelüp dahl ve taaruz icap etmez iken bu esnada bazı ashab-ı ağraz kimesneler tam-ı hamlarından naşi ma-i leziz-i mezkûrun cereyanına ve iktiza eden tamir ve termimine taaddi ve rencideden hali olmayub bu makule yüz seneden tecavüz mürur-ı ezmine hakk-ı şufa-

mız iptaline bila emr-i âli davaya tasaddi eyledikleri malum-ı devlet-i aliyyeleri buyrulmak için arzihale cesaret olundu hasbetenlilahi taala merahim-i aliyyelerinden mercudur ki mailezizin kadim vech üzre mecrasına müdahale ve taaddilerin men ve def babında Eğin kadısı ve voyvodasına hitaben bir kıta emr-i alişan sadaka ve ihsan buyrulmak babında emr ü ferman devletlü inayetlü merhametlü efendim sultanım hazretlerinindir.

Bende
Bütükoğlu Toros

Bende
Sıranoğlu Ferhundur

EK 7
BOA, İrade (Dahiliye), 38901

Atufetlü Efendim Hazretleri

Harput eyaletinin ismi mukaddema Maden-i Hümayun Emaneti unvanıyla manun olub muahharan makarr-ı hükümetin Harputda kâin mezraaya tahvilinde Harput eyaleti tesmiye kılınmış ve refte refte mezraa-i mezkûrede bir çok hane ve dekâkin inşa olunduğu misüllü be sene-i mübarekede dahi mukaddema muhrik olan vali konağı saye-i mamuret vaye-i hazret-i şahanede vukubulan iane-i müftehîre ile müceddeden bina ve ikmal olunmak hasebiyle ahaliye dahi şevk ve hahiş gelerek bir takım ebniye daha inşa ile mükemmel bir kasaba hüviyetine girmiş ve eyaletçe dahi haylice mevadd-ı imariye husul bularak mamuriyet-i hazıra rehin-i merkez-i şuhur olmuş olduğuna binaen berken ve tahiyeten mahall-i mezkûrun bu cihdele eyaletin namına nam-ı nâmi-i hazret-i velinimete mensuben Mamuretü'l aziz tesmiye bulması istianesine dair Harput valisi devletlü paşa hazretlerinin tahrirat-ı mazbata-ı umumiye ile beraber leffen arz ve takdim kılınmış ise de ol babda her ne vechle emr ü ferman hazret-i şehriyari şerefsunuh ve sudur buyrulur ise mantuk-ı münifine tevfiik-i hareket olacağı beyanıyla tezkere-i senaveri terkimine ibtidar kılındı efendim.

Fi 7 Şevvel 1283 (12 Şubat 1867)

İşbu tezkere-i samiye-i asafaneleriyle mezkûr tahrirat ve mazbata manzur-ı âli-i hazret-i şehinşahi buyrulmuş ve mahall-i mezkûr ile eyaletin bermuceb-i istizan nam-ı mezkûr ile tesmiye olunması müteallik ve şerefsudur buyrulan emir ve irade-i seniye-i cenab-ı tacidari icab-ı âlisinden olarak olbabda ferman...

8 Şevvel 1283 (13 Şubat 1867)

